

Dalsbotnfjellet vindkraftverk, Gulen kommune

Konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø

Fagrapport

Stavanger, september 2011

AMBIO Miljørådgivning AS
Godesetdalen 10
4034 STAVANGER

Tel.: 51 44 64 00
Fax.: 51 44 64 01
E-post: post@ambio.no

Dalsbotnfjellet vindkraftverk - fagrapport kulturminner og kulturmiljø

Oppdragsgiver: Zephyr AS

Forfatter: Rune Idsøe

Prosjekt nr.: 25656

Rapport nummer: 25656-1

Antall sider: 83

Distribusjon: Åpen

Dato: 27. september 2011

Prosjektleder: Ulla P. Ledje

Arbeid utført av: Rune Idsøe

Stikkord: Dalsbotnfjellet vindkraftverk, Gulen kommune, kulturminner og kulturmiljø, virkninger, synlighet, konsekvenser

Forsidefoto: Varde innenfor planområdet ovenfor Litebotn, sørvest for Dalsbotnfjellet

Sammendrag:

I denne fagrapporten vurderes konsekvensene for kulturminner og kulturmiljø ved utbygging av Dalsbotnfjellet vindkraftverk i Gulen kommune. Vurdering av omfang og konsekvens er et uttrykk for hvor store negative eller positive endringer det aktuelle tiltaket vil medføre i influensområdet. Rapporten følger i hovedsak et metodesett beskrevet av Statens vegvesen i håndbok 140, med en beskrivelse av verdi, omfang og konsekvens. Både direkte og indirekte virkninger er vurdert.

Det er pr. i dag ingen registrerte, automatisk fredete kulturminner innenfor planområdet eller i umiddelbar nærhet. Potensialet for tidligere ikke registrerte kulturminner i planområdet vurderes også som lite. På dette grunnlag vurderes derfor tiltaket til å ha ubetydelig direkte negativ konsekvens. Det tas imidlertid forbehold om at denne vurderingen kan endres etter gjennomføring av eventuelle § 9-undersøkelser.

Tiltaket vil derimot medføre middels – stor negativ konsekvens i forhold til flere kjente stølsområder i og rundt planområdet som følge av støy, visuelle virkninger og nærføring.

Det er mange automatisk fredete kulturminner i øvrig visuelt influensområde, men de fleste lokaliteter ligger forholdsvis langt fra planområdet. Det er også en del nyere tids kulturminner i influensområdet, i hovedsak SEFRAK-registrerte bygninger. Bygningsmassen omfatter alle verneklasser i SEFRAK, og omfatter flere bygningstyper tilknyttet den tradisjonelle gårdsstrukturen. Det er flere SEFRAK-registrerte bygninger i vindkraftverkets nærområder. Tiltaket vil ikke ha særlig innvirkning på gårdsmiljøenes historiske lesbarhet, men vil til en viss grad endre forholdet mellom kulturmiljø og omgivelser.

Flere av kulturminner/kulturmiljøer er av regional og nasjonal verdi, men svært få av disse vil bli visuelt påvirket. Den Trondhjemske Postvei er unntaket. I sum vurderes Dalsbotnfjellet vindkraftverk likevel å ha små negative konsekvenser i forhold til regionalt og nasjonalt viktige kulturminner.

Dalsbotnfjellet vindkraftverket vurderes samlet sett å ha liten negativ konsekvens for kulturminner og kulturmiljø.

INNHold

1	INNLEDNING.....	6
2	TILTAKSBESKRIVELSE.....	7
2.1	Lokalisering av tiltaksområdet	7
2.2	Vindkraftverkets utforming.....	7
2.3	Vindturbiner	8
2.4	Nettilknytning.....	8
2.5	Internveier	9
2.6	Montasjeplasser og fundament	9
2.7	Servicebygg og transformatorstasjon	9
3	TEORI OG METODER.....	12
3.1	Materiale.....	12
3.2	Begreper og definisjoner	12
3.1	Problemstillinger	13
3.2	Metode	15
3.2.1	Verdi.....	15
3.2.2	Omfang.....	17
3.2.3	Konsekvens.....	20
3.3	Influensområdet.....	20
4	KULTURMINNER I PLANOMRÅDET OG NÆROMRÅDER.....	21
4.1	Registreringsstatus i planområdet	21
4.2	Stølsområder langs plangrensene.....	21
4.3	Potensial for tidligere ikke registrerte kulturminner	27
5	KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I ØVRIG INFLUENSOMRÅDE	32
5.1	Kulturlandskap.....	32
5.1.1	Kystlynghei og kulturlandskap	32
5.1.2	Nasjonalt viktige kulturlandskap	33
5.1.3	Lokalt og regionalt viktige kulturlandskap	33
5.2	Automatisk fredete kulturminner	34
5.3	Fredet ferdselsminne i det nære influensområdet	37
5.3.1	Den Trondhjemske Postvei	37
5.4	Bygningsarv.....	38

5.4.1	Steinbyggertradisjon.....	38
5.4.2	Fredete bygninger	39
5.4.3	Verneverdige og listeførte kirker.....	40
5.4.4	SEFRAK-registrerte bygninger	43
5.4.5	SEFRAK-registrerte bygninger i nærområdene.....	44
5.5	Andre viktige kulturminner og kulturmiljø.....	49
5.5.1	Krigsminner	50
5.5.2	Eivindvik (varierte kulturmiljø).....	51
5.5.3	Flolid: Gårdsområde og tusenårssted.....	53
5.5.4	Molde gård (gårdsmiljø).....	53
5.5.5	Nyhammaren (kulturmiljø)	54
5.5.6	Skjerjehamn (gammelt handelssted)	54
5.5.7	Kvernsteinsparken i Hyllestad	55
6	OMFANG OG KONSEKVENSER.....	57
6.1	Sårbarhet.....	57
6.2	Vurderingsgrunnlag	57
6.3	0-alternativet.....	60
6.4	Direkte virkninger i plan- og tiltaksområdet.....	61
6.5	Indirekte virkninger i planområdet og nærområdene	61
6.5.1	Stølsområdene	61
6.5.2	SEFRAK-registrerte bygninger og gårdsmiljø.....	62
6.6	Visuelle virkninger i øvrig influensområde	63
6.6.1	Automatisk fredete kulturminner	63
6.6.2	Fredete bygninger	63
6.6.3	Listeførte og andre verneverdige kirker	64
6.6.4	Den Trondhjemske Postvei	64
6.6.5	Andre viktige kulturminner og kulturmiljø	64
6.7	Oppsummering av omfang og konsekvens	66
6.8	Samlet vurdering	66
7	NETTILKNYTNING.....	67
7.1	Hovedalternativet – Alternativ 1.....	67
7.1.1	Status og verdi	67
7.1.2	Omfang og konsekvens.....	69
7.1.3	Samlet konsekvensvurdering	70
7.2	Alternativ 2a og 2 b	70
7.3	Potensial for funn av ikke registrerte kulturminner.....	71
8	FORSLAG TIL AVBØTENDE TILTAK	72
9	REFERANSER	73

10	VEDLEGG I: DEFINISJONER	75
11	VEDLEGG II: OLDSAKSFUNN PÅ DE NÆRMESTE GÅRDENE	77
12	VEDLEGG III: VISUALISERINGER.....	79
12.1	Visualisering fra Dalsbotnfjellet, med internveier	80
12.2	Visualisering fra Nordgulen	81
12.3	Visualisering fra busslomme ved Gulafjordvegen.....	82
12.4	Visualisering fra Rutle	83

1 INNLEDNING

Zephyr planlegger utbygging av et vindkraftverk på Dalsbotnfjellet i Gulen kommune, Sogn og Fjordane. Utbyggingsplanene er underlagt konsesjon, og planene er også av et slikt omfang at de utløser konsekvensutredning etter forskrift om konsekvensutredninger. Denne fagrapporten om kulturminner og kulturmiljø er en av flere underlagsrapporter for konsekvensutredningen, som er en integrert del av konsesjonssøknaden.

Utredningsprogram

I NVEs utredningsprogram datert 12.10.11 står det at temaet kulturminner og kulturmiljø skal utredes på følgende måte:

- *Kjente automatisk fredete kulturminner/kulturmiljø, vedtaksfredete kulturminner og nyere tids kulturminner og kulturmiljøer innenfor planområdet og nærliggende områder skal beskrives og vises på kart. Kulturminnenes og kulturmiljøenes verdi skal vurderes og det skal utarbeides et verdikart. Potensialet for funn av automatisk fredete kulturminner skal vurderes og delområder med størst potensial for funn skal vises på kart.*
- *Direkte og visuelle virkninger av tiltaket for kulturminner og kulturmiljø skal beskrives og vurderes.*
- *Det skal redegjøres kort for hvordan virkninger for kulturminner kan unngås ved plantilpasninger.*

Fremgangsmåte:

Relevant dokumentasjon skal gjennomgås, og kulturminnemyndighetene skal kontaktes. Den regionale kulturminnemyndighet er fylkeskommunen, og for områder med samiske interesser er det Sametinget. For å få nødvendig kunnskap om automatisk fredete kulturminner skal det foretas befaringsperson med kulturminnefaglig kompetanse. Undersøkelser som innebærer inngrep i naturen kan kun foretas av fylkeskommunen, Sametinget, NIKU, de arkeologiske museene og sjøfartsmuseene innenfor deres gitte ansvarsområder. Riksantikvarens "Rettleiar: Kulturminne og kulturmiljø i konsekvensutgreiingar" (2003) og NVEs veileder 3/2008 "Visuell innvirkning på kulturminner og kulturmiljø" kan benyttes i arbeidet med utredningen. Veileder er tilgjengelig på NVEs nettsted (www.nve.no). Ved utarbeidelse av verdikart henvises det til Vegvesenets "Håndbok 140". Databasene "Askeladden" (<http://askeladden.ra.no/sok>) - en oversikt over fredete kulturminner og kulturmiljøer, og SEFRAK-registeret - et landsdekkende register over eldre bygninger og andre kulturminner, kan benyttes i utredningsarbeidet.

2 TILTAKSBESKRIVELSE

2.1 Lokalisering av tiltaksområdet

Gulen kommune ligger på sørsiden av innløpet til Sognefjorden, helt sørvest i Sogn og Fjordane fylke. Planområdet strekker seg fra Fv 57 i vest til dalføret med Haugsvatnet i øst, og fra Rutledal i nord til Nesfjellet i sør (fig. 2.1), og ligger på 450-675 moh. Kommunesenteret Eivindvik ligger sørvest for planområdet (ca. 6 km i luftlinje), og nærmeste grend/tettsted, Nord-Gulen, ligger nede i dalen straks vest for planområdet. Planområdet består i sin helhet av treløse utmarksområder der gras- og lynghei veksler med berg, myr og vann.

Direktoratet for naturforvaltning 2011
Figur 2.1. Lokalisering av Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

2.2 Vindkraftverkets utforming

De foreløpige utbyggingsplanene omfatter totalt 50 vindturbiner innenfor et 42 km² stort planområde. Utbyggingsplanen er illustrert i figur 2.2.

Den skisserte planløsningen må betraktes som et eksempel på utbyggingsomfang med hensyn til antall turbiner og plassering. Lokalisering, intern avstand mellom turbinene og antall turbiner vil bli endelig bestemt etter en eventuell konsesjonstildeling. Det vil bli søkt om en installert effekt på inntil 160 MW.

Atkomsten til planområdet er planlagt etablert fra Fv 57 via Bjørndalen (fig. 2.2). Alternativ atkomst blir vurdert fra nord, via Rutledal. I vindkraftverket vil turbinene bli forbundet med et internt veinett.

Kraftproduksjonen fra vindturbinene vil bli ført i 33(22) kV jordkabel til en transformatorstasjon, som blir plassert vest eller sør i vindkraftverket, avhengig av løsning for nettilknytning. Her vil spenningen bli opptransformert fra 33(22) kV til 132 kV. Fra transformatorstasjonen vil kraften bli ført fram via en 132 kV ledning for tilknytning til eksisterende nett (se under kapittel 2.4).

2.3 Vindturbiner

Ved utbygging av Dalsbotnfjellet vindkraftverk vil det være aktuelt å benytte turbiner innenfor spekteret 2,3-4,5 MW. Utredningsturbinen som er brukt er av typen Vestas V90 3 MW med en navhøyde på 80 meter og rotordiameter på 90 meter. Dette gir en total høyde på 125 meter når et av bladene peker rett opp.

2.4 Nettilknytning

Nettilknytningen vil skje mot Frøyset transformatorstasjon, som ligger ca. 15 km sør for Dalsbotnfjellet.

Aktuell løsning for nettilknytning er avhengig av om også Brosviksåta vindkraftverk får konsesjon. Brosviksåta vil ligge vest for Dalsbotnfjellet, og en felles nettløsning for disse to vindkraftverkene er vurdert som mest hensiktsmessig (fig 2.2). Dersom kun Dalsbotnfjellet vindkraftverk får konsesjon vil transformatorstasjonen bli plassert i den sørlige delen av planområdet, og linjen vil krysse Austgulfjorden. To alternative traseer er vurdert (fig. 2.2).

1. Hovedalternativet – tilknytning via Brosviksåta vindkraftverk

Alternativet forutsetter at både Dalsbotnfjellet og Brosviksåta vindkraftverk får konsesjon. Det bygges en 132 kV luftledning fra transformatorstasjonen i Dalsbotnfjellet til Brosviksåta vindkraftverk. Dette vil medføre et luftspenn (spesialspenn) over dalføret mellom de to vindkraftverkene på 1100 m. Det forutsetter da et 132 kV koblingsanlegg på Brosviksåta. Fra Brosviksåta vil det bygges en ny 16 km lang 132 kV ledning til transformatorstasjonen ved Frøyset. Fra Svabergfjellet på nordsiden av Gulafjorden vil linjen gå sørover, og krysse Svadberghavet over mot Storefjellet. Linjen vil krysse Slettefjellet ned mot Åmdalsvatnet. Herfra vil den gå parallelt med eksisterende 22 kV-ledning fram til Frøyset. SAE Vind, som har søkt konsesjon for Brosviksåta vindkraftverk har i den forbindelse også søkt om konsesjon for den del av kraftledningen som vil gå fra Brosviksåta til Frøyset.

2. Alternative løsninger (2a og 2b)

Dersom kun Dalsbotnfjellet får konsesjon vil transformatorstasjonen i vindkraftverket bli plassert i den sørlige delen av planområdet. To alternative traseer til Frøyset er vurdert. Alternativ 2a forutsetter at det bygges en ny 132 kV-ledning som vil krysse Austgulfjorden på sørsiden av Fv 57, for så å gå i ny trasé ned til eksisterende 22 kV-ledning ved Åmdalsvatnet. Herfra vil traseen gå som for alternativ 1.

I løpet av samrådsprosessen har det også framkommet ønsker om nettilknytningsalternativ som går lenger øst enn alternativ 2a. Dette er benevnt som alternativ 2b. Fra transformatorstasjonen i Dalsbotnfjellet vindkraftverk vil det da bli bygget en ny 132 kV ledning via Fossdalen sørover til Austgulfjorden. Etter fjordkrysning fortsetter traseen øst for Kjellbu og videre gjennom Myrdalen

til Frøyset. Dette alternativet må foreløpig ses på som et eksempel på en østlig trasé, og det er behov for ytterligere vurderinger både av traséføring og kostnadsnivå.

Konsekvensene av alternativ 1 er utredet i forbindelse med konsesjonssøknaden for Brosviksåta vindkraftverk. Denne fagrapporten inkluderer derfor kun konsekvensvurderinger av alternativ 2 fram til det punkt hvor det er felles trasé mellom ledningene fra Brosviksåta og Dalsbotnfjellet. For øvrig refereres det til konsekvensutredningen som er gjort for det konsesjonssøkte alternativet (Rambøll 2011).

2.5 Internveier

Alle veiene i planområdet vil ha en total bredde på 5 m. Med foreliggende layout er de 50 turbinene i vindkraftverket forbundet med et internt veinett på totalt ca. 35 km (fig. 2.2). Det vil bli lagt stor vekt på å plassere veiene så skånsomt som mulig i terrenget.

Veiene vil hovedsakelig bli fundamentert på fjell, og bygget opp av sprengt eller stedegen stein og avrettet med ca. 15 cm knust masse. Skjæringer vil i størst mulig grad bli flatet ut. Skjæringer og fyllinger vil bli dekket med stedlige løsmasser og revegetert.

Ved prosjekteringen vil en prøve å oppnå massebalanse, men det kan være nødvendig å ta ut masser i tillegg. Ved behov for mer masse enn det som tas ut fra sprenging i selve veitraséen, kan en hente masser internt i anlegget ved å sprengne ned små koller nær veilinje eller nær kranoppstillingsplassene. Disse vil bli revegetert etterpå. Dette vil gjøre at terrengformasjoner endres, men man unngår åpne sår i landskapet sammenlignet med å etablere et større masseuttak. Det er aktuelt å bruke mobile knuseverk inne i planområdet.

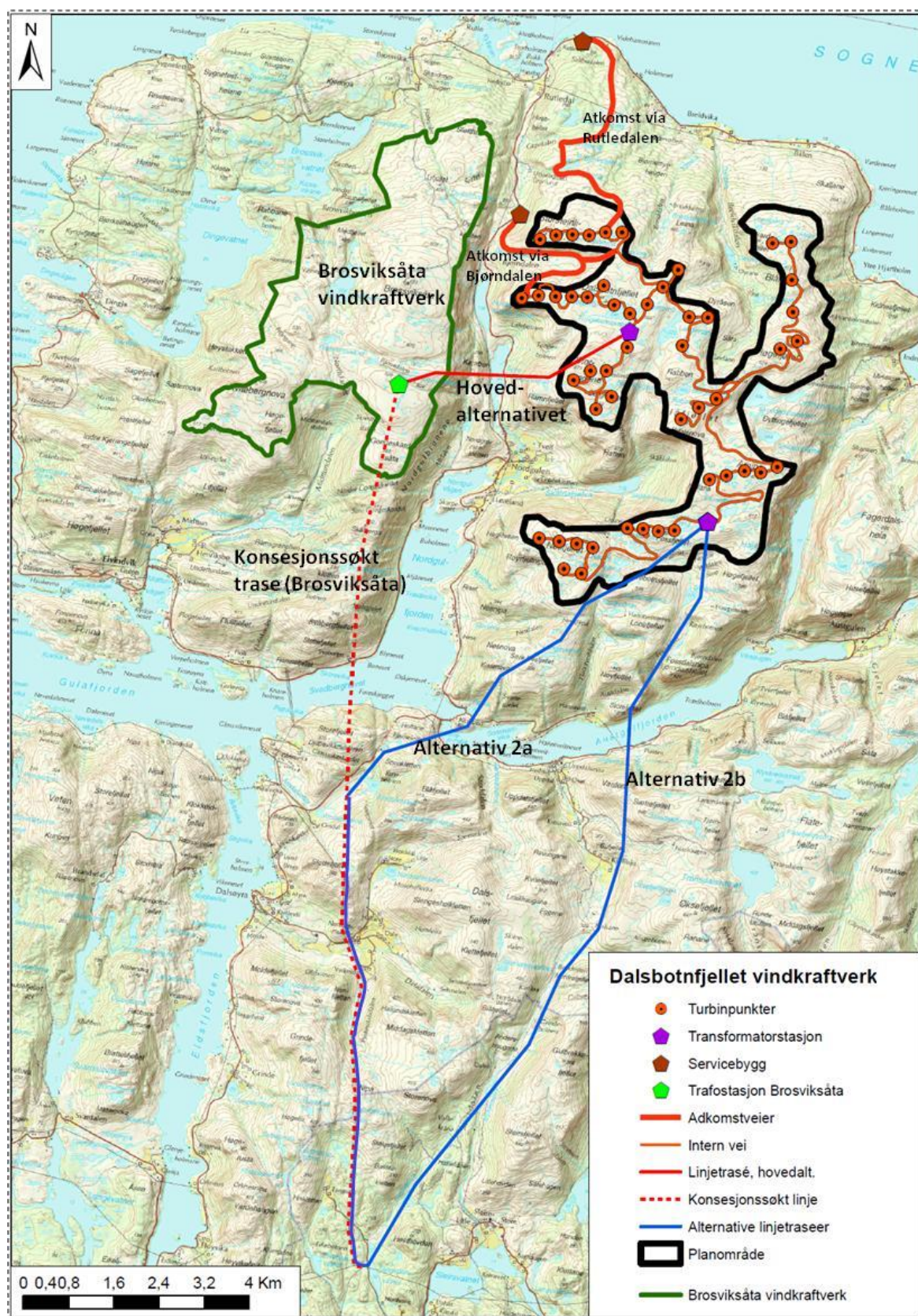
2.6 Montasjeplasser og fundament

Vindturbinene vil bli montert på fundamentene ved bruk av to mobilkraner. Ved hver turbin vil det bli opparbeidet montasjeplasser på ca. 1000 m². Disse vil være permanente for senere vedlikehold og service.

Dersom alle turbinene kan fundamenteres på fjell, forutsettes det benyttet stagforankret fjellfundament. Fundamentene blir runde, med en diameter på ca. 8-10 m. Med fundamentering på løsmasser må det benyttes gravitasjonsfundamenter, noe som øker diameteren på fundamentet til ca. 18-35 m. Vindturbinfundamentene vil bli liggende under planert terreng og vil ikke bli synlige.

2.7 Servicebygg og transformatorstasjon

Et servicebygg med garasje er tenkt plassert ved atkomstveien like etter avkjøringen fra Fv 57 nord for Bjørndalen. Servicebygget vil bli oppmøteplass for de ansatte i vindkraftverket, og vil blant annet

Figur 2.2. Mulig utforming av vindkraftverket med plassering av turbinene, internt veinett, to alternative atkomstveier, to alternative plasseringer av trafostasjon samt mulige nettilknytninger.

inneholde oppholdsrom, kontrollrom, lager/verksted og sanitæranlegg. Grunnflaten for servicebygget anslås til 200 m² pluss en evt. garasjedel for kjøretøy til driften av vindkraftverket på ca. 50 m². Det vil bli etablert vannforsyning og lukket anlegg for avløp og infiltrasjonsgrøft for gråvann.

Plasseringen av transformatorstasjonen vil avhenge av hvilken nettilknytning som endelig blir aktuell. Alternative plasseringer framgår av (fig. 2.2). Det forventes nødvendig å opparbeide en tomt på ca. 1200 m² for å ha tilstrekkelig plass til transformatorstasjon, utstyrsleveranse, parkeringsplass m.m. Det vil bli etablert et trafobygg med tekniske rom, spise-/oppholdsrom og sanitæranlegg.

3 TEORI OG METODER

3.1 Materiale

Skriftlige og muntlige kilder

Denne fagrapporten bygger på arkivmateriale, litteratur og muntlige opplysninger for en samlet vurdering av planen i forhold til registrerte og andre kjente kulturminner.

Riksantikvarens nettbaserte fornminnedatabase *Askeladden* er hovedkilden for opplysninger om automatisk fredete kulturminner. Referansene til alle omtalte automatisk fredete kulturminner i statusdelen er med henvisning til registreringsnummer i *Askeladden*.

Opplysninger om nyere tids kulturminner er basert på nettbaserte kart og databaser som *Fylkesatlas Sogn og Fjordane* og andre nettbaserte kilder, lokalhistorisk litteratur, høringsuttalelser til meldingen samt muntlige kilder (se referanseoversikt i kapittel 10).

Offentlige planer

Kommunale og fylkeskommunale kulturvernplaner kan være viktige kilder til oversikt over de viktigste og mest prioriterte kulturminner og kulturmiljø på lokalt og regionalt nivå, samt gi oversikt over prioriteringer i den videre forvaltning. Verken Gulen kommune eller Sogn og Fjordane har utarbeidet egne kulturminneplaner.

Befaringer

Befaringer i planområdet er et viktig grunnlag for å vurdere potensialet for tidligere ikke registrerte, automatisk fredete kulturminner. Sentrale feltmetoder er visuelt søk etter synlige kulturminner og generelle landskapsbetraktninger.

Plan- og influensområdet ble befart 22.-24. juni 2011. Værmessig var det gode forhold, for det meste overskyet, men god sikt og lite vind. Ut i fra planområdets forholdsvis ensartede og åpne karakter, vurderes befaringene å ha gitt et rimelig godt grunnlag for en generell vurdering og oppfatning av området.

3.2 Begreper og definisjoner

Kulturminne og kulturmiljø

Kulturminneloven (LOV 1978 nr. 50 Lov om kulturminner) definerer *kulturminner* som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med *kulturmiljøer* menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Definisjonene er vide, noe som skyldes at menneskelig aktivitet er svært allsidig, og derfor har etterlatt en mengde ulike spor. Ordleddet "minne" indikerer at et kulturminne er noe det knytter seg tradisjon og en viss, men ikke nærmere definerbar, alder til. Ingen konstruksjoner er heller et kulturminne før det oppfattes og defineres som det.

Fornminner og nyere tids kulturminner

Kulturminner eldre enn reformasjonen (1537), spesifisert i kulturminneloven (kml.) § 4, er automatisk fredet, jf. § 3. Slike kulturminner kalles *automatisk fredete kulturminner*, eventuelt *fornminner*.

Etterreformatorisk tid (etter 1537) kalles generelt for nyere tid, og kulturminner fra denne perioden for *nyere tids kulturminner*. Slike kulturminner er, med unntak av hus fra perioden 1537-1650, ikke automatisk fredet og har ikke et formelt vern, men kan fredes ved vedtak. Vedtaksfredninger gjelder vanligvis spesielt bevaringsverdige hus oppført etter 1650. Regulering til *spesialområde bevaring* etter plan- og bygningsloven er en langt vanligere måte å sikre verneverdige kulturminner fra nyere tid på.

SEFRAK og bygningsarv

SEFRAK er en landsomfattende registrering av faste kulturminner – SEFRAK – startet i 1974-75. Registeret omfatter i hovedsak bygninger og ruiner etter bygninger (med unntak av kirker) oppført før 1900, i noen tilfeller også fram til 1940. Registeret deles inn i tre grupper, henholdsvis A, B og C (se verdivurdering i kap. 3.3). For å redusere et videre ukontrollert tap av vår eldste bygningsarv vedtok stortinget 3.3.2000 en lovendring av kulturminneloven (kml. § 25 annet ledd) som pålegger kommunene meldeplikt ved riving /vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850. Bakgrunn for valg av årstallet 1850 som tidsskille, må sees ut fra at midten av forrige århundre markerte en omfattende økning i byggeaktiviteten her i landet. Byggeskikk og materialbruk endret seg også i en betydelig grad fra omkring 1850.

Sagnmateriale

Det er naturlig at det gjennom århundrene har knyttet seg en del lokale sagn og muntlige tradisjoner til steder og naturformasjoner, og som opphav til stedsnavn. Innimellom kan vi fortsatt få et innblikk i dette mytiske landskap. Slikt muntlig materiale med stedstilknytning er kulturminner i ordets videste forstand, men regnes i norsk sammenheng (med unntak av samiske områder) derfor normalt ikke som verneverdige. Sagnmateriale er her ikke samlet inn, vektlagt eller vurdert.

Kulturlandskap

Dagens kulturlandskap er et resultat av menneskelig aktivitet og innvirkning på våre fysiske omgivelser over svært lang tid, og det er sporene etter dette som er kulturminner. Kulturminner kan derfor ikke isoleres fra kulturlandskapet de er en del av, og sammenhengene i miljøet er vesentlige for opplevelse og forståelse. Det historiske landskapet er i så måte en uvurderlig og ikke-fornybar ressurs, og utgjør en viktig del av rammene rundt vårt fysiske miljø som vi bor og ferdes i. Vakre og estetiske landskap er ofte karakterisert ved tidsdybde, lesbarhet og harmoni. Hvordan vi velger å forme og endre våre fysiske omgivelser har derfor betydning for menneskers livskvalitet. I dette ligger det et stort samfunnsansvar, som til syvende og sist handler om god eller dårlig, positiv eller negativ lokal og regional stedsutvikling.

En del begreper og faguttrykk er definert i kapittel 9.

3.1 Problemstillinger

Etablering av et vindkraftverk kan virke inn på kulturminner og kulturmiljø på grovt sett to måter:

Direkte virkninger

Dette omfatter skade, fjerning, tildekking, flytting og forandring av kulturminner. Det er kun kulturminner og kulturmiljø i selve tiltaksområdet som kan bli direkte berørt.

Tiltak som i seg selv ikke berører et kulturminne direkte kan likevel medføre direkte virkninger på sikt. For eksempel kan endrede strømningsforhold føre til avdekking og/eller nedbrytning av marine kulturminner.

Kulturminnelovens § 3 første ledd skisserer forbud mot disse former for inngrep i automatisk fredete kulturminner, med mindre det er lovlig etter kml. § 8, det vil si tillatelse etter dispensasjon. Alle automatisk fredete kulturminner etter kml. § 6 har dessuten en sikringssone på fem meter fra fornminnets synlige eller kjente ytterkant. Rettsvernet etter § 3 gjelder også for sikringssonen.

Indirekte virkninger

Indirekte virkninger medfører endring eller forstyrrelser i omgivelsene som utgjør en del av kulturminnets eller kulturmiljøets miljøsammenheng. Både visuelle virkninger, støy, reflekser, bevegelser og skyggevirksomheter er eksempler på slike virkninger. Dette kan føre til barriereeffekter og fragmentering av sammenhenger mellom kulturminnet/kulturmiljøet og landskapet det ligger i. De fysiske omgivelsene sett fra kulturminnet/kulturmiljøet kan bli vesentlig forandret eller forringet. Tiltaket kan i verste fall dominere utsynet sett fra kulturminnet/kulturmiljøet, særlig dersom dette ligger tett ved eller i en dominerende synsretning. Dette kan medføre redusert opplevelsesverdi og endrete betingelser for forståelse av kulturminnets/kulturmiljøets historiske plassering og betydning (lesbarhet). Viktige sammenhenger mellom kulturminne og landskap kan bli endret/ødelagt, eller relasjonen mellom flere kulturmiljø som inngår i en visuell/kontekstuell sammenheng kan bli vesentlig endret. Kulturminner og kulturmiljø både i og utenfor tiltaksområdet kan bli indirekte påvirket av tiltaket.

Også indirekte virkninger *kan* være i strid med kulturminnelovens § 3 første ledd, som også skisserer forbud mot å skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredete kulturminner. Skjemmeforbudet har hittil vært en noe "sovende" paragraf, men dette er i ferd med å endre seg, i takt med den faglige utviklingen og forståelsen av kulturminnevernet, ikke minst i forhold til landskapssammenheng. Utilbørlig skjemming begrenses ikke av sikringssonen på fem meter, som kun gjelder direkte inngrep. At sikringssonen på fem meter ikke vil være tilstrekkelig i forhold til så dominerende anlegg som vindturbiner vil nok de fleste kunne enes om. Hva som er utilbørlig skjemming og hvor grensene går er en skjønnsvurdering. Kulturminnevernforvaltningen står imidlertid nokså fritt til å vurdere dette på selvstendig og faglig grunnlag.

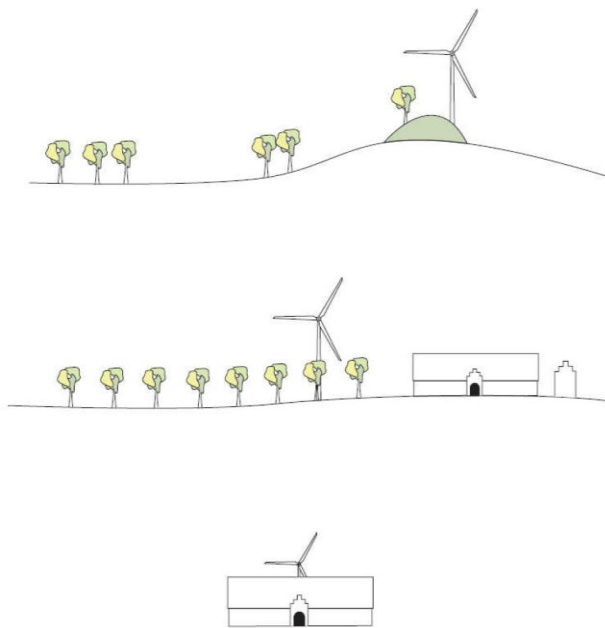
Visuelle virkninger

I mange tilfeller er det de visuelle virkningene som fremstår som et vindkraftverks største virkning. Det området som bygges ut til vindkraft vil endre karakter fra et åpent og lite berørt landskap, til et område dominert av tekniske installasjoner. Vindturbiner må plasseres mest mulig åpent i terrenget for å være godt eksponert for de fremherskende vindretninger. Vindkraftverket vil dermed også være godt synlig i et stort influensområde. Et vindkraftverk har derfor visuell innvirkning i forhold til en rekke landskapskvaliteter på et storskalanivå, der kulturminner inngår som viktige landskapselementer.

Høye vindturbiner vil kunne bryte siktlinjer og dominere landskapsbildet i nærmiljøet. Både vindturbiner og tilhørende infrastruktur, ikke minst omfattende veinett, vil kunne stykke opp og fragmentere sammenhengende kulturmiljøer og kulturlandskap. Dette vil kunne medføre at landskapets kulturhistoriske innhold og karakter blir endret. Muligheten til å oppfatte og forstå funksjonelle sammenhenger i et større kulturmiljø og samspillet mellom kulturminner og landskap kan bli forringet og mindre tilgjengelig, med redusert opplevelsesverdi som resultat.

To eksempler kan illustrere at kulturhistoriske landskapselementer kan være visuelt sårbare i forhold til store vindturbiner: 1) Dersom en vindturbin i bakgrunnen fra et gitt betrakningspunkt ser ut til å være "plantet" midt i en gravhaug. 2) Dersom rotorbladene stikker opp over hustaket på en kulturhistorisk verneverdig bygning sett fra eksempelvis atkomstveien (figur 3.1). Slike virkninger vil endre kulturmiljøenes autenticitet, opplevelsesverdi og samspillet med omgivelsene på en svært uheldig måte,

selv på avstander der størrelsesforholdet ikke lenger gjør vindturbinene til det dominerende innslag i landskapsbildet. Det er med andre ord ikke nødvendigvis vindkraftanleggets synlighet og tilstedeværelse i landskapsbildet i seg selv som er problematisk i forhold til andre og viktige landskapselementer. Mange utredninger har kun et topunktperspektiv, og hvorvidt vindturbinene kan sees fra viktige landskapselementer som eneste problemstilling. En kulturhistorisk landskapsanalyse bør også inkludere et trepunktperspektiv og hvorvidt vindturbinene virker forstyrrende eller tar fokus fra sårbare kulturminner fra et bakenforliggende, relevant betraktningssted. Denne typen omfangsvurderinger er imidlertid tidkrevende og kompliserte og ikke relevant i alle sammenhenger.

Figur 3.1. Eksempler på uheldig samspill mellom vindturbiner og historiske elementer. Øverst: vindturbin bak gravhaug. Midten: vindturbin som forstyrrer samspillet mellom natur- og kulturbetingede landskapselementer i et viktig kulturmiljø. Nederst: vindturbin bak en verneverdig bygning. Relevansen for alle disse eksemplene er hvorvidt betraktningsstedet vurderes som relevant, dvs. er et vanlig betraktningssted for opplevelse av kulturminnet. (Figurene er hentet fra Birk Nielsen 2007).

Støy

Fravær av "fremmedartet støy" er en forutsetning for at kulturminner og kulturmiljøer skal ha full verdi. Hvilke lydnivåer som oppleves som sjenerende, avhenger av hvilken type område man befinner seg i, og hvilken bruk av området som er ønskelig. "Retningslinjer for behandling av støy i arealplanlegging" (MD 2005) har 35 - 40 dB som anbefalt øvre grense for såkalte stille områder som natur- og friluftsområder, mens anbefalt øvre grense for kulturmiljøer er satt til 50 – 55 dB. I større upåvirkede naturområder, f. eks. i fjellet eller kjerneområder i bymarker, er all hørbar fremmed lyd i prinsippet uønsket.

3.2 Metode

3.2.1 Verdi

Kulturminner og kulturmiljø utgjør en verdi/ressurs på flere måter. Det skilles grovt mellom *opplevelsesverdi*, *kunnskapsverdi* og *bruksverdi*. Det er knyttet til dels ulike sett med kriterier til disse verdikategoriene, jf. tabell 3.1, men det går likevel ikke an å skille skarpt mellom disse. Det er viktig å være klar over at det sjelden knytter seg kun ett kriterium til et konkret kulturminne eller kulturmiljø, men tyngden vil kunne ligge på den ene eller andre siden. Et kulturminne har derfor gjerne både

opplevelsesverdi, kunnskapsverdi og bruksverdi samtidig. Kulturminner tilfører våre omgivelser innhold og karakter og representerer derfor en historisk dimensjon, og beriker derigjennom vår opplevelse og oppfatning av omgivelsene. Kulturminner representerer en unik kunnskaps- og erfaringsressurs. Vår kulturarv utgjør en unik og uerstattelig verdi. Dersom et kulturminne går tapt, får vi det aldri tilbake.

Figur 3.1. De viktigste kriterier for kulturminners og kulturmiljøers verdigrunnlag (etter Riksantikvaren 2001 og 2003).

Opplevelsesverdi	Kunnskapsverdi	Bruksverdi
Identitetsverdi	Representativitet	Reelle bruksressurser
Symbolverdi	Historisk/vitenskapelig kildeverdi	Økologisk verdi
Estetisk verdi (arkitektonisk/kunstnerisk)	Alder	Næringsverdi
Autentisitet	Variasjon/mangfold	Pedagogisk verdi
Miljøverdi	Autentisitet	
	Sjeldenhet	
	Tidsdybde	

Kriteriene er en blanding av faglige, antikvariske grunnprinsipper og relative verdivalg. Erkjent verdi vil ikke nødvendigvis være det samme som tilkjent verdi. Beliggenhet, tilgjengelighet, tilrettelegging og informasjon har betydning i forhold til å kunne utnytte kulturminners og kulturmiljøers potensial for opplevelse og bruk. Til dette kommer også subjektive oppfatninger og politiske syn på hvilken verdi kulturminner representerer. Dette vil kunne variere i forhold til tid og sted, og tillegges ikke vekt i forvaltningen.

Fornminner har generelt høy *vitenskapelig verdi*. De representerer den eneste direkte vitenskapelige kilden man har til kunnskap om menneskets tilværelse i forhistorisk tid, og er et viktig supplement til de historiske kilder fra middelalderen. Også nyere tids kulturminner kan være viktige supplement til andre vitenskapelige kilder. Kulturminner tilfører landskapet en historisk dimensjon og gir det karakter, og beriker derigjennom vår opplevelse og oppfatning av omgivelsene. Kulturminner representerer også en unik kunnskaps- og erfaringsressurs, og har derfor en prinsipiell pedagogisk verdi.

Ved verdivurdering må flere kriterier legges til grunn, blant annet en faglig vurdering av type objekt, sammenheng og miljø, autentisitet, tilstand, representativitet, sjeldenhet, stilart, tidspreg, arkitektonisk og kunstnerisk kvalitet, m.m. Kulturminnenes *opplevelsesverdi* og *pedagogiske verdi* vurderes etter de samme kriteriene, men da spiller også forhold som bruksverdi, tilgjengelighet, m.m. en større rolle. Verdisetting av kulturminner og kulturmiljø er svært sammensatt og komplisert, og et kulturminne kan ha lav verdi ut fra et av disse kriteriene men høy verdi ut fra et annet.

En enklere og mer generell måte å sammenfatte kulturminners og kulturmiljøers på er å angi verdien som henholdsvis *liten*, *middels* eller *stor* etter kriteriene presentert i tabell 3.1 (jf. Statens vegvesen 2006). Tabellen tar høyde for de fleste kriteriene presentert ovenfor, men er ikke nødvendigvis direkte overførbar til andre måter å verdivurdere på. Nasjonal verdi ut fra andre kriterier vil ikke nødvendigvis tilsi stor verdi i denne sammenheng.

Inndelingen i liten, middels og stor verdi er ikke direkte overførbar til andre verdiskalaer, for eksempel *lokal*, *regional* og *nasjonal* verdi. Kulturminner eldre enn 1537 er gjennom det automatiske vernet generelt vurdert til å være av *nasjonal verdi*, men vil ikke nødvendigvis kvalifisere til stor verdi av den grunn, jf. tabell 3.2. Tilsvarende vil kunne gjelde for vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid, som gjennom vedtaket også er vurdert til å være av nasjonal verdi. *Regional verdi* kan være knyttet til det særmerkete ved regionen. Det kan også være kulturminner som er sjeldne i en region, men vanlig

utbredt ellers i landet. *Lokal verdi* er ikke det samme som liten verdi, og slike kulturminner kan ha stor symbolverdi for et lokalsamfunn. Dette er kulturminner som først og fremst knytter seg til lokalhistorien, eller som er svært vanlig utbredt. Denne verdiskalaen oppfattes derfor delvis som et kriterium og delvis som et supplement til den skalaen brukt her.

Verdivurderingene er for det meste basert på tilgjengelige beskrivelser samt vurdering av beliggenhet ut fra kart og ortofoto.

Tabell 3.1. Kriterier for verdisseting av kulturminner og kulturmiljø (etter Statens vegvesen 2006).

Type kulturmiljø	Liten verdi	Middels verdi	Stor verdi
Forminner/samiske kulturminner (automatisk fredet)	- Vanlig forekommende enkeltobjekter ute av opprinnelig sammenheng	- Representative for epoken/funksjonen og inngår i en kontekst eller i et miljø med noe tidsdybde. - Steder det knytter seg tro/tradisjon til	- Sjeldent eller spesielt godt eksempel på epoken/funksjonen og inngår i en svært viktig kontekst eller i et miljø med stor tidsdybde - Spesielt viktige steder som det knytter seg tro/tradisjon til
Kulturmiljøer knyttet til primærnæringene (gårdsmiljøer/fiskebruk/småbruk og lignende)	- Miljøet ligger ikke i opprinnelig kontekst - Bygningstilstand er vanlig forekommende eller inneholder bygninger som bryter med tunformen - Inneholder bygninger av begrenset kulturhistorisk/arkitektonisk betydning	- Miljøet ligger delvis i opprinnelig kontekst - Enhetlig bygningstilstand som er representativt for regionen, men ikke lenger vanlig og hvor tunformen er bevart - Inneholder bygninger med kulturhistorisk/arkitektonisk betydning	- Miljøet ligger i en opprinnelig kontekst - Bygningstilstand som er sjeldent eller særlig godt eksempel på epoken/funksjonen og hvor tunformen er bevart - Inneholder bygninger med stor kulturhistorisk/arkitektonisk betydning
Kulturmiljøer i tettbygde områder (bymiljøer, boligområder)	- Miljøet er vanlig forekommende eller er fragmentert - Inneholder bygninger som har begrenset kulturhistorisk betydning	- Enhetlig miljø som er representativt for epoken, men ikke lenger vanlig - Inneholder bygninger med arkitektoniske kvaliteter og/eller kulturhistorisk betydning	- Enhetlig miljø som er sjeldent eller særlig godt eksempel på epoken - Inneholder bygninger med spesielt store arkitektoniske kvaliteter og/eller av svært stor kulturhistorisk betydning
Tekniske og industrielle kulturmiljøer og rester etter slike (industri, samferdsel)	- Miljøet er vanlig forekommende - Inneholder bygninger uten spesielle arkitektoniske kvaliteter	- Miljøet er representativt for epoken, men ikke lenger vanlig - Inneholder bygninger med arkitektoniske kvaliteter	- Miljøet er sjeldent og et spesielt godt eksempel på epoken - Inneholder bygninger med spesielt store arkitektoniske kvaliteter
Andre kulturmiljøer (miljøer knyttet til spesielle enkeltbygninger, kirker, kulturlandskap, parker og lignende)	- Miljøet er vanlig forekommende og/eller fragmentert - Bygninger uten spesielle kvaliteter - Vanlig kulturlandskap med endret topografi	- Miljø som er representativt for epoken, men ikke lenger vanlig - Bygninger/objekter med arkitektoniske/kunstneriske kvaliteter - Vanlig kulturlandskap med noe endret topografi	- Miljø som er sjeldent og/eller et særlig godt eksempel på epoken - Bygninger/objekter med svært høy arkitektonisk/kunstnerisk kvalitet - Sjeldent/gammelt kulturlandskap

3.2.2 Omfang

Omfang er et uttrykk for hvor store negative eller positive endringer det aktuelle tiltaket vil medføre for kulturminner og kulturmiljø. Omfanget vurderes i forhold til 0-alternativet.

Omfanget i forhold til kulturminner og kulturmiljø blir naturlig nok stort dersom tiltaket medfører direkte virkninger (jf. kap. 3.3). Også indirekte virkninger kan medføre betydelig negativt omfang for kulturminner og kulturmiljø, og det er de visuelle virkningene som oftest vil være mest betydelige. Med økende avstand vil de visuelle virkningene gå fra å være betydelige til å bli marginale, eller fra svært dominerende til ubetydelige. Et vindkraftverk vil i tilsvarende grad oppfattes som beliggende i et bakgrunnslandskap som ikke bryter med den kontekst eller det noe mer lukkede landskapsrom og kontekst som kulturminnene oppleves i. Det er vanskelig å sette en definert grense for denne overgangen. I denne fagrapporten brukes de samme kriterier for synlighet og visuell dominans som er lagt til grunn for landskapstemaet, og kan for ca. 150 meter høye vindturbiner deles inn i følgende visuelle soner (Selfors og Sannem 1998, Birk-Nielsen 2007):

Inngrepssonen (0 – 1 km fra nærmeste vindturbin)

Områder tett opptil vindturbinen hvor vindturbinene visuelt okkuperer omgivelsene totalt. Innenfor store deler av denne sonen må man løfte blikket for å fange inn synet av hele vindturbinen, og størrelsen gjør at vindturbinene skalamessig er blant de aller største landskapselementene i landskapsbildet. Vingenes rotasjon fanger oppmerksomheten og virker overveldende og påtrengende. Vindturbinene støyer, men i avtakende grad. Sonen rekker ut til den avstanden der vindturbinen ikke lenger fyller hele synsfeltet, men der også omgivelsene begynner å sette sitt preg på inntryksbildet.

Nærsonen (1 – 4 km fra nærmeste vindturbin)

Områder der vindturbinene er til stede i landskapet og er et av de dominerende element i landskapsbildet. Her overgår proporsjonene tydelig andre landskapselementer. Vingenes rotasjon vil medvirke til å øke vindturbinenes synlighet og fanger oppmerksomheten.

Mellomsonen (4 – 10 km fra nærmeste vindturbin)

Områder der vindturbinene er fremtredende elementer i landskapet, men disse er i skalamessig balanse med de øvrige landskapselementer. På avstander omkring 4-6 km kan det være vanskelig å oppfatte vindturbinenes størrelse. Turbinenes tilstedeværelse transformerer omgivelsene til et turbinlandskap, da turbinenes størrelse fremdeles er tydelig, og vingenes rotasjon fortsatt fanger oppmerksomheten. Turbinenes utforming oppfattes tydelig, men detaljene sløres. Siktforhold begynner etter hvert å ha betydning for synligheten, på større avstander enn ca. 6 km vil vindturbinene være lite synlige under dårlige sikt- og værforhold. Terrengformer, topografi og vegetasjon vil ofte skjerme turbinene helt eller delvis.

Fjernsonen (> 10 km fra nærmeste vindturbin)

Områder der vindturbinene fortsatt er synlige i landskapet, men er underlagt andre og mer dominerende landskapselementer, og påvirker ikke landskapsopplevelsen i vesentlig grad. Både få og mange vindturbiner sammen fremstår som samlede enheter på denne avstanden. I områder med mange vindturbiner medvirker disse til å sette preg på det overordnede landskap, men uten å ta oppmerksomheten fra andre mer fremtredende landskapselementer. På denne avstand har rotasjonen ikke lengre noen påvirkning på turbinenes synlighet. Synligheten minsker vesentlig utover i fjernsonen, og kan etter hvert ikke skilles fra andre landskapselementer, men inngår som en udefinert del av bakgrunnen. Fjernsonens ytterste grense er den avstand der vindturbinene selv under optimale forhold ikke lengre er synlige.

Ut fra disse avstandskriteriene og visuelle sonene kan vindkraftverkets negative visuelle effekt eller omfang vurderes som vist i tabell 3.2.

Tabell 3.2. Vindkraftverkets virkning på omgivelsene etter avstandskriterier.

Avstand	Effekt/omfang	Beskrivelse
Inngrepssonen	Stor	Turbinene dominerer mye av synsbildet
Nærsonen	Middels	Turbinene fyller ikke hele synsfeltet, men preger omgivelsene en god del
Mellomsonen	Liten	Turbinene er til stede som en del av landskapsbildet. Vanskelig å oppfatte turbinenes størrelse.
Fjernsonen	Svært liten/ubetydelig	Turbinene er kun synlige ved gunstige værforhold, og vil sjelden være særlig framtrædende.

Det blir noe unyansert å vurdere tiltakets omfang ut fra rene avstandskriterier. Det er utarbeidet et sett omfangskriterier som skal brukes for å fastsette tiltakets omfang (Statens vegvesen 2006) som supplerer tabell 3.2 med noen kvalitative kriterier, se tabell 3.3.

Tabell 3.3. Kriterier for vurdering av tiltakets omfang for kulturminner og kulturmiljø.

	Stort positivt omfang	Middels positivt omfang	Lite/intet omfang	Middels negativt omfang	Stort negativt omfang
Kulturminner og –miljøers endring og lesbarhet	Tiltaket vil i stor grad bedre forholdene for kulturminner/-miljøer Tiltaket vil i stor grad øke den historiske lesbarheten	Tiltaket vil bedre forholdene for kulturminner/-miljøer Tiltaket vil bedre den historiske lesbarheten	Tiltaket vil stort sett ikke endre kulturminner/-miljøer Tiltaket vil stort sett ikke endre den historiske lesbarheten	Tiltaket vil medføre at kulturminne/-miljøer blir skadet Tiltaket vil redusere den historiske lesbarheten	Tiltaket vil ødelegg kulturminner/-miljøer Tiltaket vil ødelegge den historiske lesbarheten
Historisk sammenheng og struktur	Tiltaket vil i stor grad styrke den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil i stor grad forsterke historiske strukturer	Tiltaket vil styrke den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil forsterke historiske strukturer	Tiltaket vil stort sett ikke endre den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil stort sett ikke endre historiske strukturer	Tiltaket vil svekke den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil redusere historiske strukturer	Tiltaket vil bryte den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil ødelegge historiske strukturer

For andre typer virkninger, som støy og skyggekast, blir omfanget vurdert skjønnsmessig. Dette er nærvirkninger som gjerne blir overskygget av turbinenes totale dominans på kortere avstander, men som likevel medvirker til at de negative virkningene øker i omfang.

Omfanget må også vurderes ut fra den kontekst kulturminnene befinner seg i. Mange kulturminner ligger allerede i eller nær utbygde områder. Visuell påvirkning og støy fra eksisterende bygningsmasse, kraftledninger, veier og lignende i umiddelbar nærhet vil gjerne gi større virkninger enn den fra vindturbinene i et bakgrunnslandskap. Dette utelukker imidlertid ikke at et vindkraftverk vil kunne oppleves som et forstyrrende element fra til dels store avstander. Det er "summen av alt" som til syvende og sist er avgjørende for hvorvidt verdien av et kulturmiljø eller kulturlandskap kan sies å være redusert i uakseptabel grad.

3.2.3 Konsekvens

Ved en sammenstilling av omfanget av vindkraftverkets negative virkninger i forhold til kulturminnenes og kulturmiljøenes verdi, kan konsekvensnivå skjønnsmessig fastsettes. Konsekvensgraden fastsettes ut fra matrisen vist i figur 3.2 (Statens vegvesen 2006).

Verdi Ingen verdi				
Omfang		Liten	Middels	Stor
Stort positivt				Meget stor positiv konsekvens (++++)
Middels positivt				Stor positiv konsekvens (+++)
Lite positivt				Middels positiv konsekvens (++)
Intet omfang				Liten positiv konsekvens (+)
Lite negativt				Ubetydelig (0)
				Liten negativ konsekvens (-)
Middels negativt				Middels negativ konsekvens (- -)
				Stor negativ konsekvens (- - -)
Stort negativt				Meget stor negativ konsekvens (- - - -)

Figur 3.2. Konsekvensmatrise (Statens vegvesen 2006).

3.3 Influensområdet

Influensområdet defineres som det området som tiltaket vil påvirke. Dette omfatter både direkte virkninger i form av fysiske inngrep i planområdet, til indirekte virkninger i form av blant annet visuell påvirkning, støy, skyggekast osv i nærmiljøet. De fysiske inngrep har selvsagt størst konsekvenser for kulturminner dersom disse blir direkte berørt. I denne utredningen er influensområdet satt til de områder som dekkes av synlighetskartet (vedlegg 10.1), det vil si ut til ca. 20 km.

4 KULTURMINNER I PLANOMRÅDET OG NÆROMRÅDER

4.1 Registreringsstatus i planområdet

Det er pr. i dag ingen kjente, registrerte automatisk fredete, vedtaksfredete eller andre verneverdige kulturminner innenfor planområdet, eller i umiddelbar nærhet.

Registreringene i kulturminnedatabasen *Askeladden* er svært mangelfulle og sannsynligvis lite representative for de faktiske forekomster av kulturminner i området. Manglende registreringer understreker betydningen av å få kartlagt kulturminner i planområdet og nærområdet i tilstrekkelig grad i forbindelse med denne konsekvensutredningen. Befaringer og gjennomføring av undersøkelsesplikten er viktige hensyn i så henseende. Det er imidlertid ikke stilt krav om at undersøkelsesplikten skal gjennomføres i forbindelse med denne konsekvensutredningen. Vurderingene av potensial utgjør dermed et viktig vurderingsgrunnlag (kapittel 4.3).

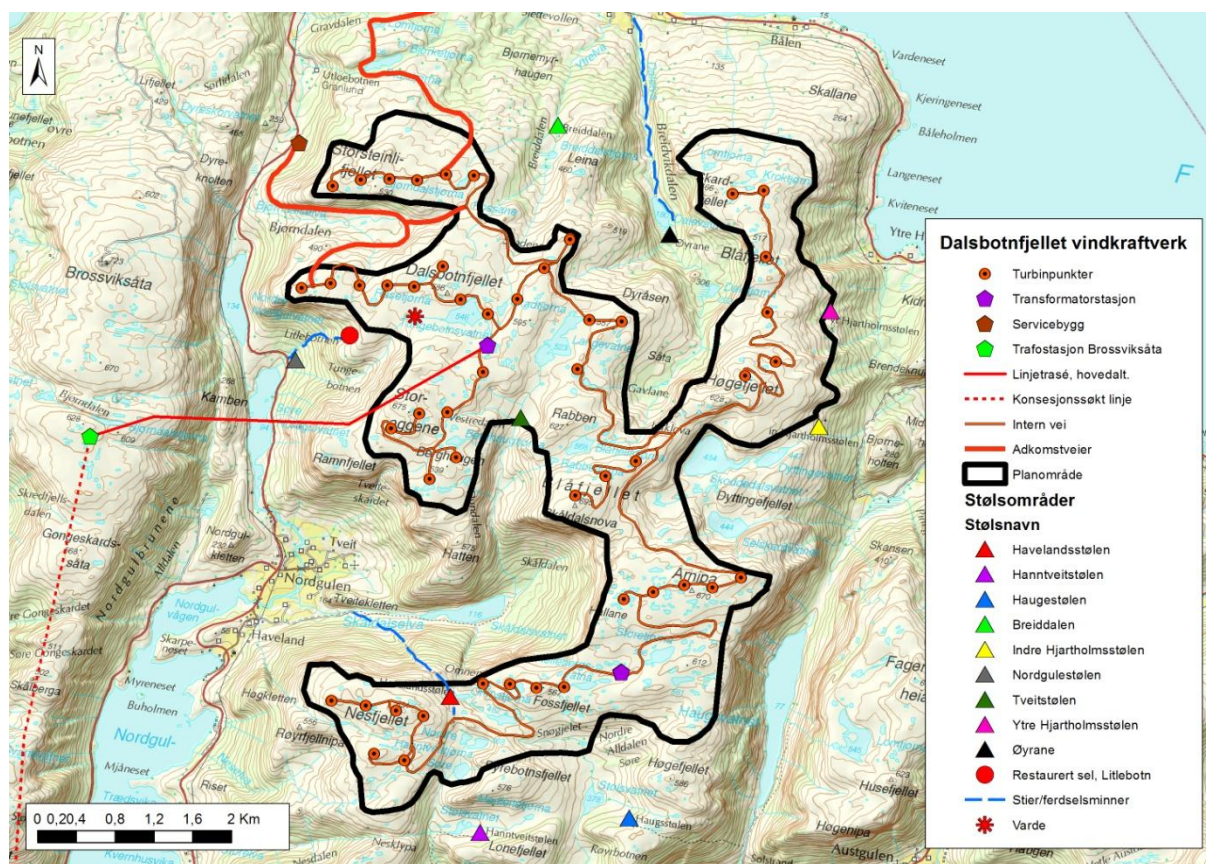
Det er ingen SEFRAK-registreringer innenfor planområdet. Nærmeste bygningsmiljø med SEFRAK-objekter er på stølen Øyrane i Breivikdalen, som ligger mellom de to nordligste armene av planområdet.

Det ble ikke påvist noen sikre eller antatt automatisk fredete kulturminner under befaringen.

4.2 Stølsområder langs plangrensene

Det er flere stølsområder rundt fjellplatået, de fleste i ytterkant eller like utenfor planområdet for Dalsbotnfjellet vindkraftverk. Kartet (figur 4.1) viser at det er to stølsområder like innenfor planområdet, og ytterligere 8-9 like utenfor eller i umiddelbar nærhet. Det er bevarte murer og rester etter selene som stod her på de fleste av disse stølsvollene, noen av selene er også restaurert i nyere tid. Ingen av stølene er lenger i aktiv drift, annet enn til rekreasjonsformål og friluftsliv. Den mest intensive bruksperioden ser ut til primært å kunne knyttes til tiden mellom ca. 1800 – 1945. De fleste tuftene stammer trolig også fra denne perioden.

Av disse stølsområdene i det nære influensområdet er det kun stølene i Breivikdalen som er SEFRAK-registrert, men det er kun stående sel på Øyrane lengst sør i dalen.

Figur 4.1. Stølsområdene i og rundt planområdet for Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

Havelandsstølen

Havelandsstølen ligger like innenfor planområdet sør for Skåldalen. Her var flere støler, og det er bevarte murer etter flere sel (figur 4.2 og 4.3). Kun ett sel er restaurert, selet til Storekra. Dette har mer karakter av liten, nyere tids utmarkshytte enn av et tradisjonelt sel. Dette bygget kan skimtes i øvre billedkant nedenfor (figur 4.2).

Figur 4.2. En av tuftene på Havelandsstølen, restaurert sel/hytte i bakgrunnen

Figur 4.3. En annen av tuftene på Havelandsstølen

Murene etter de andre selene er betydelige. Særlig det ene har en meget særegen form, ved at hele selet, inkludert taket, er av solid tørrmurt stein (figur 4.4). Selet har fått navnet «Banken», og står godt ennå.

Figur 4.4. «Banken» på Havelandsstølen. Bildet til høyre er datert ca. 1920 (© Fylkesatlas Sogn og Fjordane).

Havelandsstølen er preget av tiltakende gjengroing av vierkratt og fjellbjørk.

Tveitstølen

Her er bevart murer etter ett sel. I Tveiteskardet noe lengre vest skal det være murrester etter et påbegynt sel som aldri ble fullført. Tveitestølen er ikke befar.

Litlebotn

På ca. 420 moh. i Litlebotn, like vest og utenfor for planområdet, står det et sel, hovedsakelig bygd opp av naturstein. Første selet her ble satt opp før 1850, og det var aktiv stølsdrift fram til midten av 1940-tallet. Etter det lå det brakk og til forfall i mange år. I 1988 ble bygningen totalrestaurert på gamle murer, og er i dag et velholdt lite sel som står åpent og ulåst for lokale men også andre turgåere (figur 4.5).

Figur 4.5. Det restaurerte selet i Litlebotn, nedenfor platåkanten der planområdet til Dalsbotnfjellet vindkraftverk er lokalisert.

Breivikdalen

Oppover dalen er det syv SEFRAK-registreringer i forbindelse med den tradisjonelle stølsdriften her, hvorav to er stående sel, de øvrige er tufter/ruiner. De to ruinene på Kausen skal være rester etter uteløer i forbindelse med uteslått. Stølsområdet i Breivikdalen er ikke befart.

Øvrige stølsområder

Kartfestingen av øvrige stølsområder utenfor planområdet er basert på Fylkesatlas Sogn og Fjordane. Disse er ikke befart, og det er uvisst i hvor stor grad det er bevart rester etter sel og stølsdrift her.

Stier og ferdselsminner

Opp til selet går det en velholdt og tilrettelagt sti som består av lange partier med trappetrinn (figur 4.6). Dette er den gamle, tradisjonelle ferdselsveien opp til stølen i Litlebotn, i dag til det restaurerte selet. Det er svært bratt og stor stigning helt opp, og uten denne tilretteleggingen ville det vært svært krevende og vanskelig å ta seg opp. I den tette skogen i nedre deler langs stien er det også synlige murrester etter et annet sel etter Nordgulestølen (figur 4.6).

Figur 4.6. Stien er forseggjort med trappetrinn langs store deler opp til Littlebotn. Det ligger ruiner etter et annet sel langs nedre deler av stien.

Det går også sti opp til Havelandsstølen fra Skåldalselva ved Tveitekletten, også her er det svært bratt. Det er lødd stein her langs de bratteste partiene her, tilsvarende stien til Littlebotn som vist på bildene over. Stien er imidlertid betydelig gjengroingspreget, noe som vitner om at den ikke lengre er i bruk.

Turstien opp Breivikdalen følger også gamle stølsstier, denne er ikke befart.

De tre stiene er markert på kartet over (figur 4.1). Disse opplysningene er basert på befarings og muntlige opplysninger, det antas at det vil kunne forekomme rester etter tilsvarende stier og ferdselsveier også ellers i tilknytning til de kjente stølsområdene, selv om det ikke foreligger opplysninger om dette.

Samlet verdivurdering

Murer etter sel er vanlig forekommende over store deler av landet, og har derfor liten kildeverdi ut over den rent lokalhistoriske. Murene etter selene er viktig historisk dokumentasjon av bruken av området, og har som landskapselementer betydelig opplevelsesverdi. Restaureringen av enkelte sel vitner om at disse har betydelig lokal verdi og identitetsskapende betydning, understreket av at disse også har betydning for det lokale friluftsliv. Restaureringen er gjort mer etter moderne enn tradisjonell byggeskikk, men kombinerer likevel gammel tradisjon og ny bruk på en balansert måte. Miljøkonteksten som landskapet og omgivelsene representerer er også langt på vei ivarettatt. Samlet vurderes derfor stølsmurene og de restaurerte selene å ha **middels** verdi.

Varde

I Tungebotn, noe innpå platåkanten ovenfor det restaurerte selet i Littlebotn retning Dalsbotnfjellet, står det en spesiell varde (se forsidefoto). Varden er markert på kartet over (figur 5.1). Det spesielle med denne varden er at den har to hyller atskilt av en større steinhelle. Varden er et nøye og forseggjort stykke arbeid. Ved siden av er det lagt en nøye plassert steinhelle oppå to kantsteiner. Alder og funksjon er ukjent, men det er ingen toppvarde, da den står nede på platået med høyere topper på flere sider. Varden skal antakeligvis settes i sammenheng med stølsdriften, og en plausibel forklaring på rommene er at disse var brukt til kortere eller lengre oppbevaring av melkebøtter eller annet.

Varden ligger i tilknytning til turstien videre innover fra stølsveien, og brukes i dag som post der turgåere registrerer seg i utlagt bok oppbevart i det øvre rommet.

Det spesielle og forseggjorte kulturminnet, koblingen til stølsdrift, sammenhengen med andre stølsminner (sti/ferdselsminne, tufter og restaurert sel) samt det uberørte fjellplatåets miljøverdi tilsier samlet **middels** verdi.

Steingarder

Steingarder forekommer hyppig i utmark og stedvis også i stølssone. Disse kan som regel dateres til tiden fra midten av 1800-tallet og et stykke inn på 1900-tallet. Det ble ikke påvist noen steingarder i planområdet under befaringsene.

4.3 Potensial for tidligere ikke registrerte kulturminner

Funn og fornminner vitner om at bruken av fjellet i Sogn og Fjordane har vært intensiv. Undersøkelser i fjellene i bl.a. Årdal, Lærdal, Flåm og Leikanger viser en variert bruk av fjellet gjennom funn av tufter, skålgropsteiner, jernvinne, dyregraver og ledegjerder i forbindelse med fangstanlegg. Bruken av fjellene ses i sammenheng med gårdsdriften i lavlandet fra slutten av yngre steinalder og framover i tid gjennom bronsealder, jernalder, middelalder og inn i nyere tid.

Ut fra de sikre indikasjonene på fast gårdsbosetning i forhistorisk tid i nærområdene, er det å vente at også ressursene i tilhørende fjell- og utmarksområder har vært utnyttet på samme tid. Det er imidlertid få sikre indikasjoner på omfanget på bruken av området, men noe kan likevel anslås på bakgrunn av generelle kulturhistoriske analogier og vurdering av områdets karakter, topografi osv.

Landskapskarakter og kulturlandskap

Planområdet befinner seg på et fjellplatå, avgrenset av dalganger og fjordsider på alle kanter. Fjellplatået er av middels størrelse, og ligger for det meste mellom 500-700 moh. Dalsidene er forholdsvis bratte mange steder, særlig i sør og vest, noe slakere i nord og øst. Topografien i selve planområdet er avrundet men med varierte småformer og småkupert. Det er mye fjell og berg i dagen, løsmasser forekommer nesten ikke. Det er flere mindre vann i planområdet. Torvdekket er stort sett tynt, og vegetasjonen skrinnet og dominert av ulike gras- og lyngarter.

Planområdet ligger helt i utkanten av det tradisjonelle beltet av kystlynghei som ellers dominerer store deler av ytre Gulen.

Siden området ligger over dagens tregrense, er det også lite preget av gjengroing. Den tradisjonelle åpne landskapskarakteren er her i stor grad ivaretatt, i motsetning til fjellsidene og dalbunnene i influensområdet, som i stor grad er helt tilvokst av skog utenfor landbruksjorda. Tregrensen og skogen kryper imidlertid sakte opp sidene av platået og preger også enkelte lavereliggende deler av planområdet.

Det foreligger imidlertid ingen kulturlandskapskartlegging av området, verken av stølsområdene eller beitemark og innslag av kulturplanter i området for øvrig.

Landskapskarakteren i deler av planområdet illustreres av fotoet under (figur 4.7).

Figur 4.7. Planområdet sett fra Dalsbotnfjellet mot sør.

Støling og utmarksbruk i eldre tid

Støling som næring har vært en viktig tilleggsressurs, og har etter at åker og eng ble ryddet blitt utnyttet særlig intensivt i perioder med ressursmangel på grunn av befolkningsvekst og press på innmarksressursene. Dette er historisk dokumentert for høymiddelalder opp mot Svartedauden (1150-1350) og i nyere tid fra midten av 1700-tallet til rundt 1900, enkelte steder enda noe lenger. De fleste rester etter stølstuffer som fremdeles kan finnes mange steder, stammer imidlertid fra siste intensive stølsperiode på 1700- og 1800-tallet.

Mye tyder likevel på at stølsdriften flere steder enn tidligere antatt har røtter langt tilbake i tid. Flere kulturminneregistreringer har vist at mange stølsområder kjent fra nyere tid har lange tradisjoner som strekker seg tilbake til middelalder og jernalder. Flere steder er det registrert tufter datert til yngre jernalder og tidlig middelalder. I Friksdalen, Høyanger kommune, ligger eksempelvis det mest omfattende tuftekomplekset som er registrert i stølssonen i hele landet. På Svolset i Friksdalen, 800 moh. er det registrert 15 tufter med dateringer til perioden 400 – 800 e. Kr., dvs. fra så tidlig som tiden fra og med folkevandringstid til vikingtid. Mange steder viser også vegetasjonshistoriske undersøkelser av pollenfunn fra jordprofiler i myrer at heiene har vært utnyttet til beiting og fórhenting både i folkevandringstid og i høymiddelalder. Ikke minst framveksten av den tradisjonelle kystlyngheien på Vestlandet indikerer en omfattende utmarksbruk med tradisjon tilbake til tidlig jernalder (se kap. 5.1).

Uten sammenlikning med Friksdalen for øvrig, er det naturlig å tenke seg at også flere av de kjente stølsområdene i og like utenfor planområdet *kan* ha tilsvarende lange tradisjoner. Områdene i Breivikdalen og Bjørndalen peker seg kanskje ut som særlig aktuelle i så måte. Her er det også et visst potensial for kulturminner knyttet til jernvinna i forhistorisk tid og middelalder.

Mange former for utnyttelse av utmarksressursene i fjellområder etterlater seg få eller ingen synlige spor. Virksomheten i fjellområder har i eldre tider vært langt mer mangfoldig enn det arkeologiske kilder kan gi sikre belegg for, og har gjerne ikke etterlatt seg påviselige rester eller fysiske spor. På grunn av det begrensede arkeologiske kildetilfanget, kan det derfor sies forholdsvis lite ut over det helt generelle om hvordan og i hvor stor grad ulike naturressurser i heiene har vært utnyttet i forhistorisk tid og middelalder. Naturvitenskapelige undersøkelser, bl.a. i form av pollenanalyser i myrer, kan fortelle om både klima, driftsformer og lokal vegetasjonshistorie, utgjør derfor muligens det største kildegrunnlaget for kunnskap om bruken av området i forhistorisk tid og middelalder. Tiltakene vil ikke påvirke dette kildegrunnlaget.

Skålgroper

I stølssonen i først og fremst indre Sogn (kommunene Aurland, Leikanger, Luster, Lærdal og Vik) er det registrert en mengde skålgroper. Skålgroper er runde groper som er hugget ut i berg, vanligvis ca. 4-5 cm i diameter og ca. 1 cm dype. Formen er vanligvis ganske sirkulær, men mer ovale groper forekommer også. Skålgroper er den vanligste formen for helleristningsmotiv i hele Skandinavia. De antas vanligvis å ha blitt laget i bronsealder til eldre jernalder, dvs. ca. 1500 f. Kr. til 600 e. Kr, men kan også være laget i senere perioder. Skålgroper er oftest lokalisert på fast berg eller på store blokksteiner. Nesten uten unntak ligger ristningene i tilknytning til frodige fjellbeiter med rikelig tilgang til drikkevann.

I en av høringsuttalelsene til meldingen gjøres det omfattende rede for både funn og fornminner i et relativt stort influensområde, med særlig mange omtaler i områdene sør for Austgulfjorden, i utmarksområdene rundt Kjellbu. Ved to av de omtalte lokalitetene hevdes det å være skålgroper, og det er lagt ved bilde av en disse. Disse er ikke undersøkt av arkeolog, og kan ikke regnes som sikre kulturminner før etter en slik befaring. Sogn og Fjordane fylkeskommune skal være varslet om de mulige skålgropene. Ut fra bildet å dømme ser imidlertid gropene ut som uregelmessige, naturlige fordypninger, men lite kan sies sikkert om dette kun ut fra et bilde.

Fjellområdene i Gulen ligger utenfor det tradisjonelle kjerneområdet for skålgroper. Uavhengig av statusen til de to nevnte lokalitetene er det likevel et visst potensial for skålgropforekomster i stølssonen også i planområdet og tilgrensende nærområder. Etter mønsteret andre steder i Sogn er det naturlig at potensialet er størst på selve stølsvollene og langs stier/ferdselsveier inn og ut av området. Det er ikke å forvente store forekomster, da ville flere av disse lokalitetene allerede vært kjent blant lokale.

Potensial for steinalderlokaliteter

Erfaringer har vist at steinalderlokaliteter i det vesentligste ligger i strandsonen langs hav og fjorder, i høyfjellet, i tilknytning til større vann og vassdrag, samt langs daler og vassdrag som har fungert som ferdssåre fra kystregionen til høyfjellsområdene.

De registrerte steinalderlokalitetene i influensområdet vitner om sterk tilknytning til fjordområdene i steinbrukende tid. Registreringsaktiviteten etter steinalderlokaliteter i høyere beliggende områder i influensområdet har imidlertid vært liten. Det antas at ressursgrunnlaget i dette forholdsvis lille fjellplataet har vært begrenset, og potensialet for steinalderlokaliteter i planområdet vurderes derfor som lite.

Forhistorisk gårdsbosetning

Topografi, bonitet og høyde over havet understreker klart at det ikke har vært grunnlag for fast bosetning eller gårdsdrift noen steder i planområdet.

Jakt, fangst og fiske

Det er ingen særlig egnede fiskevann i planområdet, det er derfor ikke potensial for kulturminner knyttet til denne aktiviteten.

Det har sannsynligvis vært utøvd jakt i fjellområdet og dalsidene gjennom svært lang tid, men potensialet for funn av fangstminner i selve planområdet vurderes i utgangspunktet å være lavt. Det er ikke å forvente at det kan forekomme større systemer av fangstanlegg her, som er kjent fra andre steder og mer sammenhengende høyfjellsområder.

I mer løsmasserike daldrag utenfor planområdet kan det være et visst potensial for fangstgroper for storvilt, men det eventuelle antallet antas å være svært begrenset.

Det er rovfuglbestand i planområdet, men utredningen har ikke påvist noen stedsnavn eller andre indikasjoner som kan knyttes opp til tidligere fangstvirksomhet av slike. Det er kjent fra flere andre steder i landet at dette har forekommet langt tilbake i tid.

Relevante registreringsmetoder

Det er behov for visuell overflaterregistrering etter synlige kulturminner i planområdet. Den type kulturminne det sannsynligvis vil være størst potensial for er hellere, skålgroper, gravminner, spor etter ferdsel, jakt og annen utnytting av utmarksressurser, m.m. På og rundt historisk kjente stølsområder vil det også kunne være et visst potensial for automatisk fredete tufter, rydningsrøyser, kokegroper og andre stølsrelaterte kulturminner.

Det vil til tross for noe begrenset potensial for steinalderlokaliteter være naturlig å foreta noe prøvestikking i området. Dette betinger et visst torvdekke eller forekomst av løsmasser. Det mest naturlige er å kombinere prøvestikking med visuell registrering av området. De mest aktuelle lokalitetene å prøvestikke vil være rundt småvannene, i hellere og rundt større flyttblokker, men også på og rundt stølsvollene.

Det er ikke forventet at det vil være store forekomster av kulturminner i planområdet, men på grunn av planområdets størrelse er det til tross for et noe begrenset samlet potensial nødvendig med et forholdsvis omfattende registreringsarbeid. Sogn og Fjordane fylkeskommune, som sektormyndighet innen kulturminnevern, vil fastslå omfanget av de nødvendige registreringer.

Undersøkelsesplikten

Alle tiltak som omfattes av bestemmelsene om konsekvensutredninger utløser samtidig undersøkelsesplikten i kulturminneloven § 9. Tiltakshaver plikter å undersøke om tiltaket vil ha innvirkning på automatisk fredete kulturminner. Hensikten er å avklare om tiltaket innebærer inngrep som kan skade, skjemme eller ødelegge automatisk fredete kulturminner, eller fremkalle fare for at det skjer. Undersøkelsesplikten gjelder uavhengig av om det er registrert kulturminner i området tidligere eller ikke, da tidligere registreringer i de fleste tilfeller er svært mangelfulle. Kostnadene ved disse undersøkelsene skal dekkes av tiltakshaver.

Riksantikvaren påpeker at det ikke foreligger registreringer eller nærmere opplysninger om strukturer, tufter eller eksisterende stølsbygninger på disse stølsområdene. Fylkesatlas for Sogn og Fjordane har noen sparsomme opplysninger om de fleste av de stølene som her er omtalt. Status er ellers supplert med muntlige kilder og befaring i forbindelse med denne konsekvensutredningen. Riksantikvaren understreker også behovet for å kartlegge stier, ferdselsveier, andre typer anlegg, arbeidsområder m.m. i tilknytning til stølsområdene. Antallet stølsområder i det nære influensområdet er imidlertid for stort til at denne utredningen kan romme såpass detaljerte og omfattende registreringer. Dette er også en oppgave som naturlig hører til Sogn og Fjordane fylkeskommunes videre håndtering av planene, som sektormyndighet innen kulturminnevern for både automatisk fredete og nyere tids kulturminner.

Sogn og Fjordane fylkeskommune må derfor avklare hvorvidt det er behov for ytterligere registrering og kartlegging av stølsområdene i det nære influensområdet. En aktuell problemstilling som naturlig reiser seg er at undersøkelsesplikten ikke omfatter områdene utenfor planområdet, der de fleste kjente stølsområdene befinner seg. Det vil videre være nødvendig å avklare hvor langt grensen for

undersøkelsesplikten kan trekkes også *innenfor* planområdet, da ingen av de kjente stølsområdene vil bli direkte berørt av de planlagte tiltak.

5 KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I ØVRIG INFLUENSOMRÅDE

5.1 Kulturlandskap

Kulturlandskap brukes ofte som synonymt med bearbeidet landskap, det menneskeskapte landskapet. I kulturhistorisk sammenheng innebærer imidlertid begrepet en betydelig tidsdimensjon, landskapet som tradisjonsbærer. Kulturminner utgjør en viktig del av kulturlandskapet. Omvendt utgjør også kulturlandskapet en viktig og nesten avgjørende del av kulturminnets kontekst og miljøverdi.

5.1.1 Kystlynghei og kulturlandskap

Kulturlandskapet i Gulen kommune er variert, og sammensatt av nakne lyngkledde øyer i vest, til mange skogkledde små fjordarmer og et storskalalandskap med steile skogkledde fjordsider, gode slåttedaler og høye fjell med stølsområder i nordøst.

Store deler av Gulen inngår i det tradisjonelle kystlyngheiområdet. Gamle kystlyngheiområder har mye høy røsslyng med tykke stengler. Annen lyng er også vanlig i slike områder, slik som blåbær, tyttebær, blokkebær og klokkelýng. Det kan vokse små eller store trær i området. Den historiske bruken av utmarksområdene i planområdet knytter seg først og fremst til utnytting av utmarksressursene og aktiviteter knyttet til beite og jakt/fangst.

Områdene med kystlynghei er lite kartlagt, men enkelte godt bevarte lokaliteter i regionen er registrert og i enkelte tilfeller bevart som landskapsvernområde. Det er ingen slike verneområder i influensområdet, men både planområdet og influensområdet for øvrig ligger i områder hvor kystlyngheien tradisjonelt har vært mye utbredt.

I kystlyngheiområder finnes det flere typer kulturminner fra førreformatorisk tid og nyere tid, både steinalderlokaliteter, steingarder, torvløer, torvmyrer, stølstuffer m.m.

Kystlyngheiene er et kulturlandskap, og som sådan et menneskeskapt landskap, innført og skjøttet allerede fra senneolittisk tid (ca. 2400 – 1800 f. Kr), men med en særlig ekspansjonsperiode i førromersk jernalder (500 – 0 f. Kr.). Den vestlandske kystlynghei inngår som en del av den atlantiske heden som kan følges langs hele Europas Atlanterhavskyst fra Troms i nord til Portugal i sør. Lyngheiene er i norsk sammenheng oppfattet som noe fattigslig i vår natur, og er et forsømt felt både vitenskapelig og litterært, med lite fokus på de driftsformer og folkeliv som her har utspunnet seg.

Skjøtsel av lyngheien var viktig for å få godt beite, og lavvokst lyng har størst forverdi. Lyngsviing har derfor eldgamle tradisjoner, og pollenanalytiske undersøkelser andre steder har vist at dette har foregått regelmessig. Gjennom en kombinasjon av brenning, beite og fjerning av oppvoksende skog, har denne typen landskap dermed vært dominerende i store deler av de ytre strøk på Vestlandet forøvrig i kanskje flere tusen år.

5.1.2 Nasjonalt viktige kulturlandskap

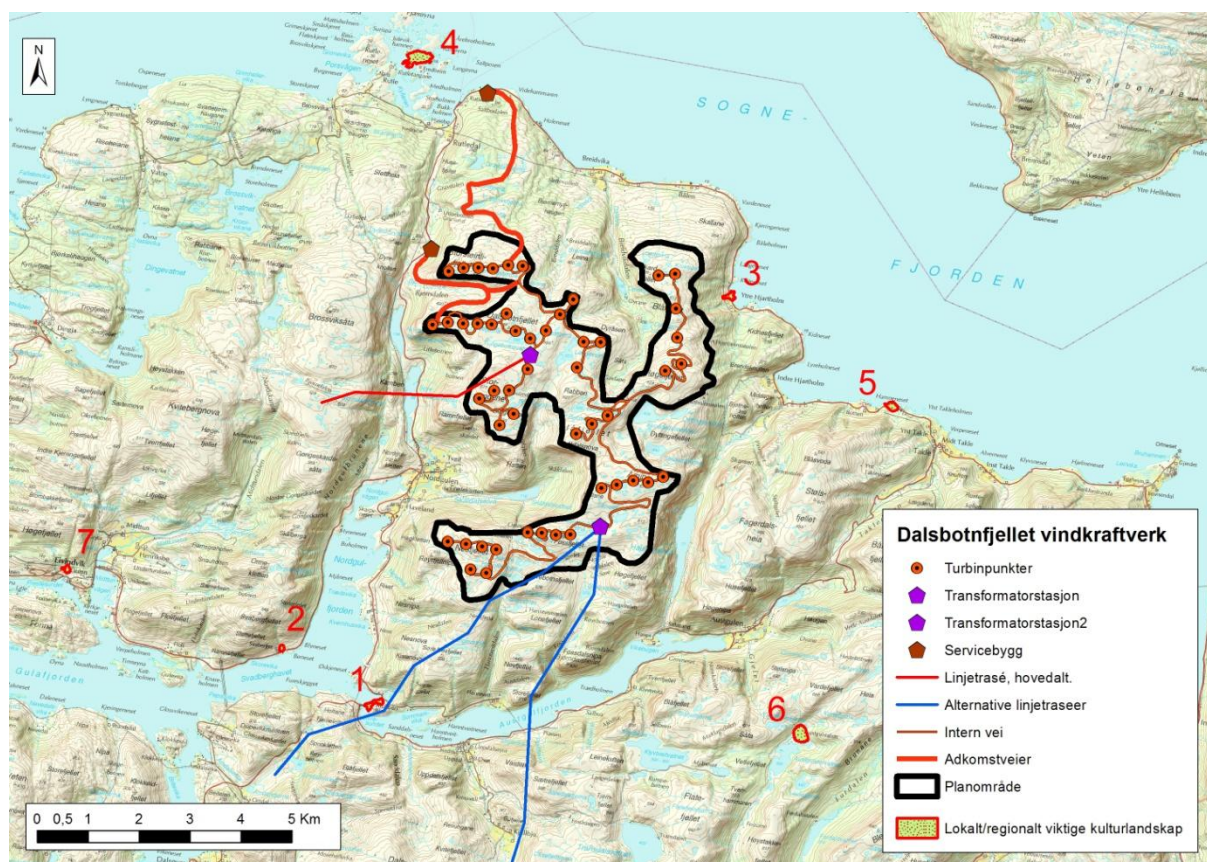
Prosjektet "Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap" hadde som mål å utarbeide en oversikt over verdifulle kulturlandskap i Norge. Prosjektet ble avgrenset til jordbrukets kulturlandskap. Rike kulturlandskap har bevart et mangfold av natur- og kulturverdier og karakterisert av eget særpreg.

Det er ikke registrert noen nasjonalt viktige kulturlandskap i influensområdet, eller i Gulen kommune for øvrig.

5.1.3 Lokalt og regionalt viktige kulturlandskap

Det tradisjonelle kulturlandskapet i influensområdet har vært i stor endring. Utmarka gror igjen mange steder pga. mindre utmarksbeite. Innmarka består i dag i hovedsak av fulldyrket mark brukt til grasproduksjon. Dette har også ført til at en del kulturminner tilknyttet kulturlandskapet, som steingarder, rydningsrøyser m.m., har gått tapt. Det åpne agrarlandskapet utgjør likevel en viktig landskapsmessig ramme rundt kulturminner og kulturmiljø med tilknytning til primærnæringsen.

Mange steder i Gulen er det likevel små eller mellomstore områder der de eldre kulturlandskapsformene er helt eller delvis bevart, disse er kartfestet og omtalt i Fylkesatlas Sogn og Fjordane og i en regional registrering (Helle 1991). Det er først og fremst i det nære influensområdet at det er relevant å trekke fram disse registreringene, som markert på kart (figur 5.1).

Figur 5.1. Lokalt viktige kulturlandskap i influensområdet for Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

Kulturlandskapsområdene markert på kartet er:

1. Nyset: Husmannsplass
2. Svaberg: Jordnøtteng
3. Steintaana: Hagemark
4. Kirkøy – Rutletangene: Helhetlig kulturlandskap
5. Hamneneset: Beita strandeng
6. Steinsdalen: Hagemark med furu og stoler
7. Eivindvik: Jordnøtteng

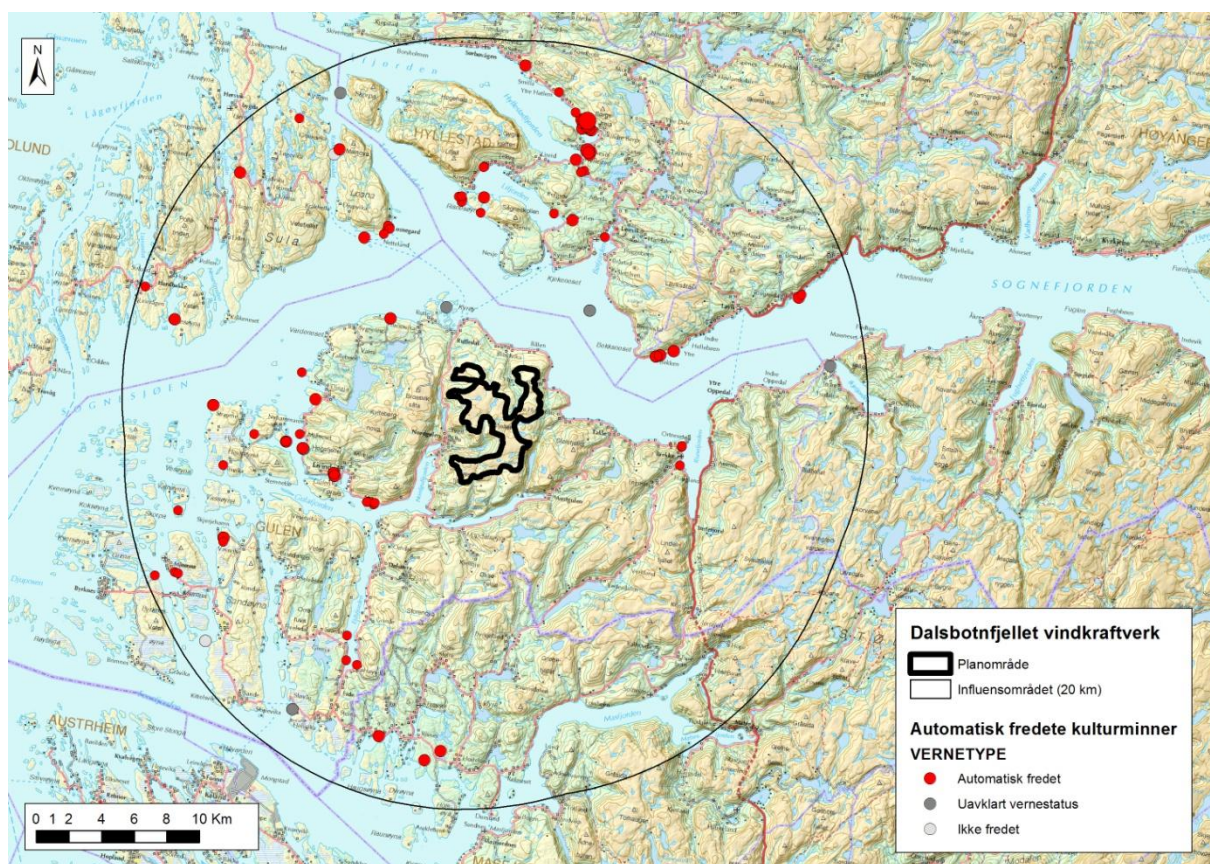
Flere av disse kulturlandskapsområdene sammenfaller med registrerte kulturminner, både automatisk fredete og SEFRAK-objekter. Dette påpekes senere under omtale av aktuelle kulturminner/kulturmiljø.

5.2 Automatisk fredete kulturminner

Generelt

Arkeologiske funn bekrefter at det har bodd folk i Gulen kommune i om lag 10 000 år. De begrensede registreringene som er gjort i deler av influensområdet er ikke representative for de faktiske forekomster av kulturminner. Det er sannsynligvis mange automatisk fredete kulturminner i influensområdet som pr. i dag ikke er registrert. En annen potensiell feilkilde er at tidligere registreringer i varierende grad er blitt digitalisert og gjort tilgjengelig i *Askeladden*. Noen kommuner er fullt ut digitalisert, mens for andre igjen kan dette arbeidet så vidt være påbegynt eller ikke fullført.

Det er registrert en del automatisk fredete kulturminner i influensområdet (figur 5.2). For det meste dreier deg seg om steinalderlokaliteter, gravhauger fra bronsealder/jernalder samt enkelte løsfunn av oldsaker. De aller fleste kulturminnene er konsentrert til kystnære områder, der grunnlaget for bosetning og livnæring har vært best til alle tider.

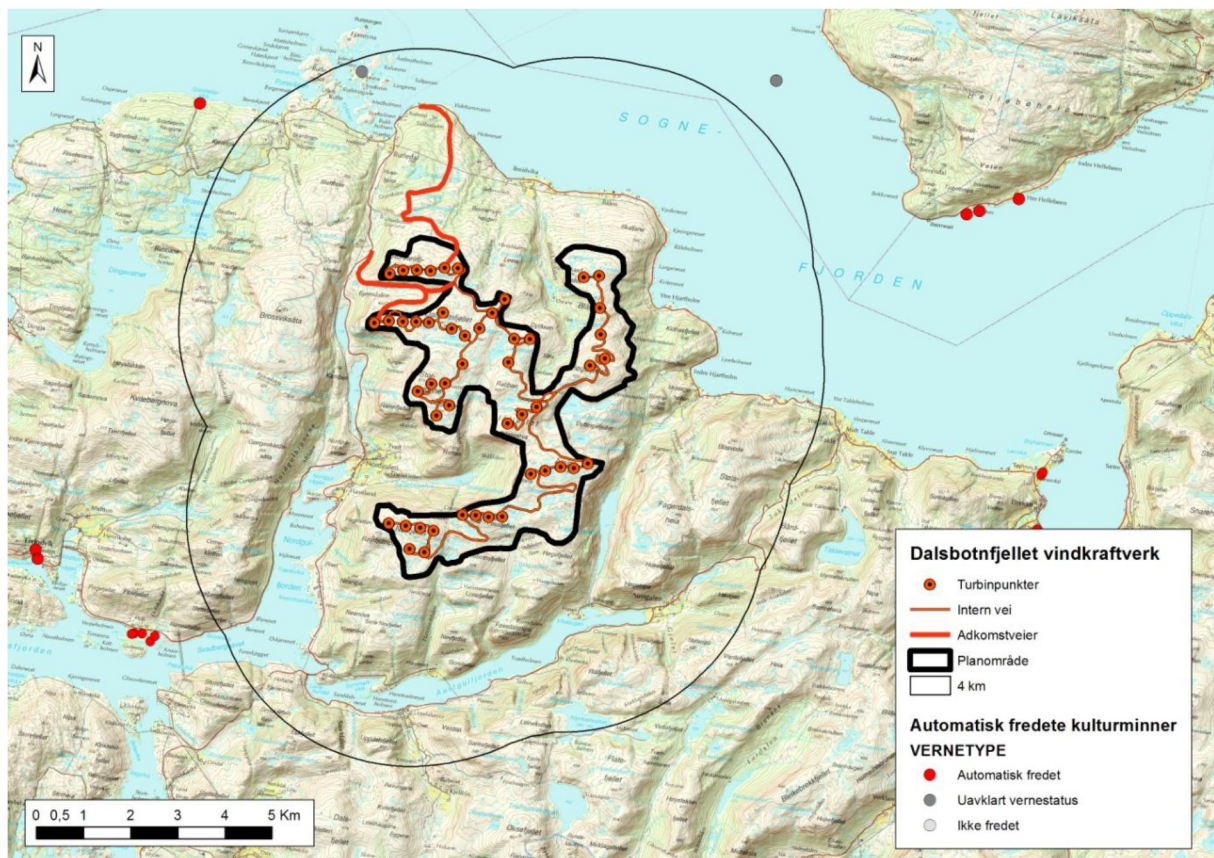

Figur 5.2. Kart over automatisk fredete kulturminner i influensområdet for Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

Det er for omfattende å presentere alle automatisk fredete kulturminner her. Nedenfor gis det en beskrivelse av fornminnene i det nære influensområdet. Nærområdene i denne sammenheng defineres ut fra avstandskriteriene som tilsvarende *nærsonen*, dvs. ut til 4 km fra vindturbinene (jf. kapittel 3.2.2).

Nærområdene

De registrerte kulturminnene i nærområdene er vist på kart (figur 5.3).

Figur 5.3. Registreringsstatus i Askeladden innenfor en radius av 4 km fra plangrensa for Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

Kartet illustrerer at gjeldende registreringsstatus i Askeladden kun omfatter en lokalitet i det nære influensområdet:

- Fjernet kirkebygg på Kirkøy (Askeladden id. 85324): Historiske opplysninger forteller om Rutle kirke fra middelalderen, men den er ikke lokalisert, og det er ingen sikre spor etter kirka. Kartfestingen er basert på Hr. Vråsviks beskrivelse. Lokaltiteten har status uavklart, og har dermed mer karakter av en arbeidshypotese enn et faktisk kulturminne. Da dette er et usikkert kulturminne, er verdien også **uviss**.

Husøya er også registrert som lokalt/regionalt viktig, helhetlig kulturlandskap (se kart, figur 6.1).

Funn av oldsaker på de nærmeste gårdene

Til denne svært sparsommelige registreringsstatus i nærområdene kommer funn av en rekke oldsaker på mange av gårdene som omkranser planområdet og fjellplatået. Det er registrert arkeologiske funn og opplysninger om slike på gårdene Hantveit, Haveland, Rutledal, Bålen, Hjartholm i tillegg til Oppdal på sørsiden av Austgulenfjorden. En gårdsvis oversikt over oldsaksfunnene basert på «Førhistoriske minne på Vestlandet (Per Fett) er gjengitt i vedlegg II (kapittel 11).

Disse funnene viser at det har vært opphold og aktivitet i området helt siden steinalderen, og fast gårdsbosetning siden bronsealder eller tidlig jernalder.

5.3 Fredet ferdselsminne i det nære influensområdet

5.3.1 Den Trondhjemske Postvei

Postveien i Gulen var i eldre tid en del av Den Trondhjemske Postvei, og ble bygd i årene 1800-06. Veien gikk 13 km til lands og 20 kilometer til sjøs. Trafikken over land var liten. De reisende var i hovedsak postkarene, en og annen embetsmann og noen få turister eller andre reisende. Lokalbefolkningen hadde mindre behov for veien, då varetransporten stort sett gjekk med båt, slik som ellers langs kysten. Varetransporten gikk korteste veien opp fra sjøen til gårdene. Alt i 1840-årene var det en merkbar nedgang i trafikken langs postveien på grunn av den økende dampbåttrafikken. I 1868 ble veien nedlagt som postvei, etter det gikk posten med dampbåt til Vadheim.

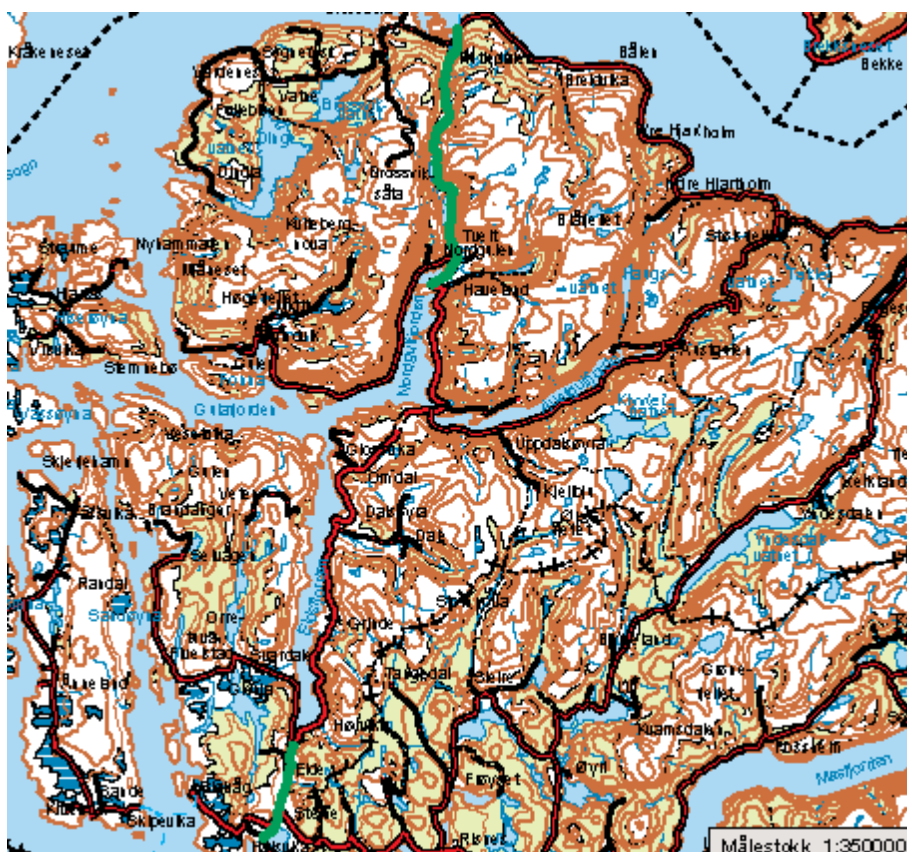
Postveien ble opparbeidet og som turvei i 1994-1998, og kan i dag følges fra Nordgulen til Stølsleitet et stykke ovenfor Rutledal. Et stykke langs Rv. 57 må følges forbi Søre og Nordre Nordgulvatn. På strekningen mellom Naustvågen og Eide kan veien følges fra Naustvågen i sør og fram til veikrysset ved den kommunale veien til Halsvikvågen. Strekningen passerer flere steinbruer, blant annet Trangebrekke bru og Bruhaug bru. Gamle steinbruer er vakker og imponerende ingeniørkunst med stor opplevelsesverdi.

Den gamle postveien er vedtaksfredet etter kml. § 22a, og inngår videre i Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner (Statens vegvesen 2002). Sammen med to andre parseller andre steder skal denne delen representere den 70 mil lange postveien mellom Bergen og Trondheim. De tre parsellene presenterer ulike landskapstyper, og til sammen viser de bredden i den utformingen som postveien fikk. Postveien gjennom Gulen ble først og fremst valgt fordi hoveddelen av ruta går over vann (fylkesatlas.no). Postveien er markert på kart (figur 5.4).

Verneplanen har følgende vurdering:

Vegens verneverdi må ses i relasjon til andre parseller av «Trondhjemske Postvei» som er valgt ut. Store deler av denne vegparsellen går over vann, og den utfyller de to andre utvalgte vegparsellene i Møre og Romsdal og Hordaland. Parsellene går gjennom ulike landskapstyper, og til sammen viser de bredden i den utforming som postveien fikk. Store deler av postveien er i dag bevart, og det er svært ønskelig at så mye som mulig blir bevart også i fremtiden. Vi har valgt ut tre parseller som skal representere hele denne 695 km lange vegstrekningen hvorav 150 km er kryssing av fjorder og innsjøer. Spesifikke vernebestemmelser skal utarbeides.

Høy verneverdi, opplevelseskvaliteter og betydning for friluftslivet som turvei er postveien samlet vurdert til **middels – stor** verdi.

Figur 5.4. Kartfesting av Den Trondhjemske Postvei mellom Nordgulfjorden og Rutledal (Fra Nasjonal verneplan for veier, bruer og vegrelaterte kulturminner).

5.4 Byggsarv

5.4.1 Steinbyggertradisjon

Stein er mye brukt i byggeskikken langs hele den skogfattige norskekysten, men ingen steder har så mange og varierte steinbygninger som Nordhordland og Gulen. På flere av gårdene i Gulen er det innslag av steinmurer i alle bygningene, i tillegg til flotte steingarder i skillet mellom utmark og innmarksbeite. Husmurene ble bygd som doble kistemurer uten noen form for bindemiddel, enten som vernemur mot kald vind, som på Tynning i Brekke, eller som bæremur, som på Molde på Dalsøyra (se kapittel 5.5). Murene er gjerne tykke i bunn, og smalere mot toppen. Vannet blir drenert vekk fra innerveggene, og veggene er ofte svært jevne og uttrykk for imponerende ingeniørkunst. Noen av murkonstruksjonene og bygningene er regnet blant det mest avanserte og beste murarbeid som finnes i de norske bygdene. I de store steinløene, for eksempel på Midtun i Eivindvik, er bæremurene ofte kombinert med grindverk i tre, samme teknikk som finnes i stavkirkene.

Selv om byggetradisjonen strekker seg tilbake til middelalderen, tyder mye på at de fleste steinbygningene i Gulen er fra tiden etter utskiftningene på 1800-tallet fram til rundt 1900. En del av steinbygningskunsten i Gulen har gått tapt de siste 50 årene.

5.4.2 Fredete bygninger

I influensområdet (20 km) er følgende bygninger fredet (se kart, figur 5.5):

- *Lovisendahl*
Brekke gård var offisersgård fra 1677. Hovedbygningen ble oppført av løytnant Wergeland rundt 1760. Lovisendahl ligger sentralt i Brekke, på vestsiden av Risnefjorden, som er en liten sørgående sidearm av Sognefjorden. Det nordøstvendte Ortneset skjærer Brekke av fra Sognefjorden. Hovedbygningen ligger nær Brekke kirke. Rundt hovedbygningen er det hageanlegg, med opparbeidet lekeplass på sørsiden. Bygningen har vært brukt som barnehage i de senere år. Bygningen er vedtaksfredet etter bygningsfredningsloven av 1920.
- *Lavik prestegård*
Enebolig og uthus datert til tidlig 1800-tall er vedtaksfredet etter kml. § 15.
- *Alværn*
Alværen ligger på nordsiden av Sognefjorden, ved en liten avskjermet bukt innenfor Alværholmen. Gårdstunet står drøye 100 meter sør for E39, og består av den langstrakte hovedbygningen, tre sammenbygde driftsbygninger (bod/remisse, bårstue og vedhus, trolig eldre enn hovedbygningen fra 1773) nordøst for denne, og ytterligere et uthus danner en tredje vegg rundt gårdsplassen. Et ildhus ligger sammenrast i fjæra, et lysthus ble midt på 1900-tallet flyttet til De heibergske samlinger (nå på Sogn Folkemuseum). Tidligere stod en kornbygning og et stabbur i en åpen vinkel ved hovedbygningens sørøstre hjørne. Gårdsplassen har rester av gammel hellelegning, og det gamle hageanlegget er relativt godt bevart. En moderne driftsbygning er oppført lenger øst for tunet, og noe avskjermet fra dette. Hovedbygningen fra 1773 er vedtaksfredet etter bygningsfredningsloven av 1920.

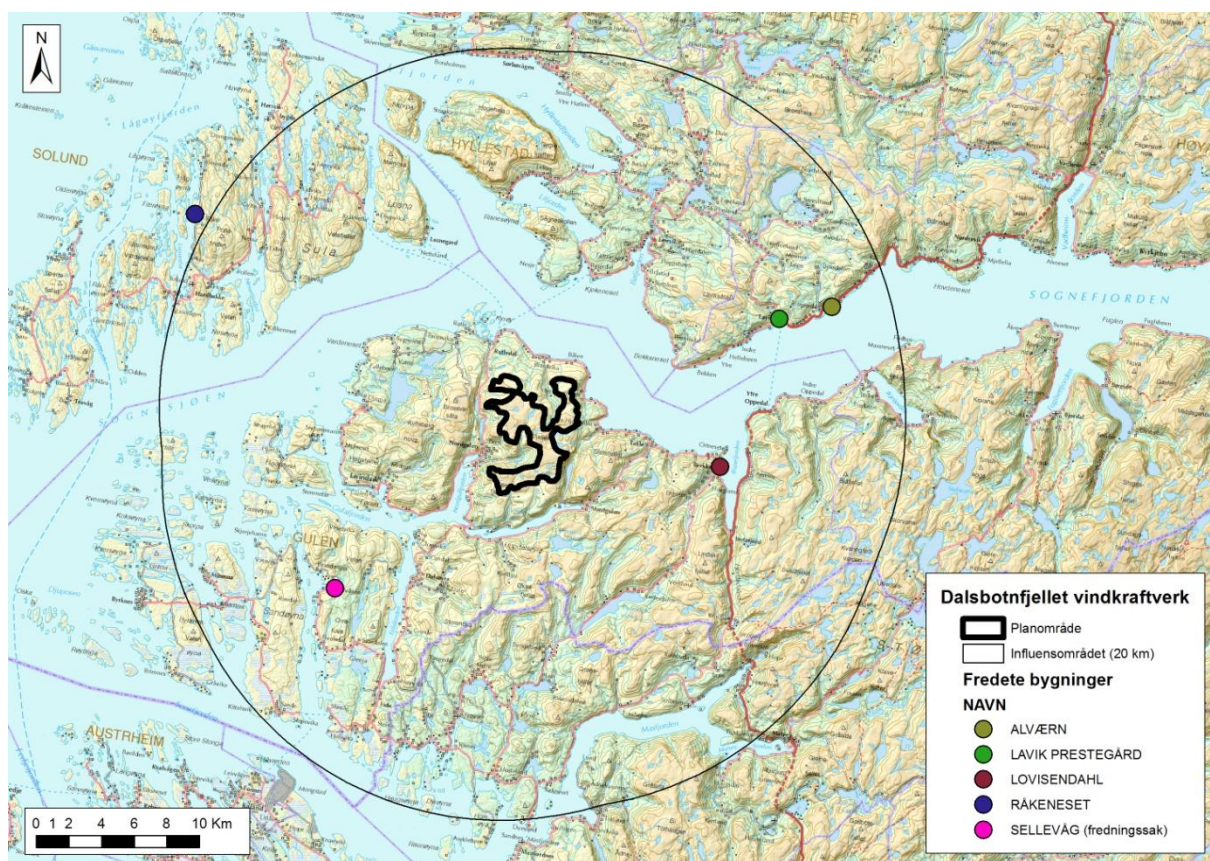
På Solund, like utenfor influensområdet, er følgende bygningsmiljø fredet:

- *Råkeneset*
Et bygningsmiljø omkring den gamle husmannsplassen på Råkeneset, Solund bestående av bolighus, naust og uthus er vedtaksfredet etter kml. § 19. Dateringen er ikke oppgitt mer eksakt i *Askeladden* enn til etterreformatorkisk tid.

Pågående fredningssak

Videre pågår det en fredningssak angående et industrianlegg i Brandanger:

- *Brandanger*
Det gamle sagbruket her, med produksjonslokale, garasje, rørgate og bru, er foreslått vedtaksfredet etter kulturminnelovens § 15 (*Askeladden* id. 120756).

Figur 5.5. Kart over fredete bygninger i influensområdet for Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

Verdivurdering

Fredete bygninger og bygningsmiljø representerer det fremste i vår nasjonale bygningsarv, og har generelt stor kulturhistorisk og/eller arkitektonisk verdi. De fredete bygninger i influensområdet vurderes derfor samlet til **stor** verdi.

5.4.3 Verneverdige og listeførte kirker

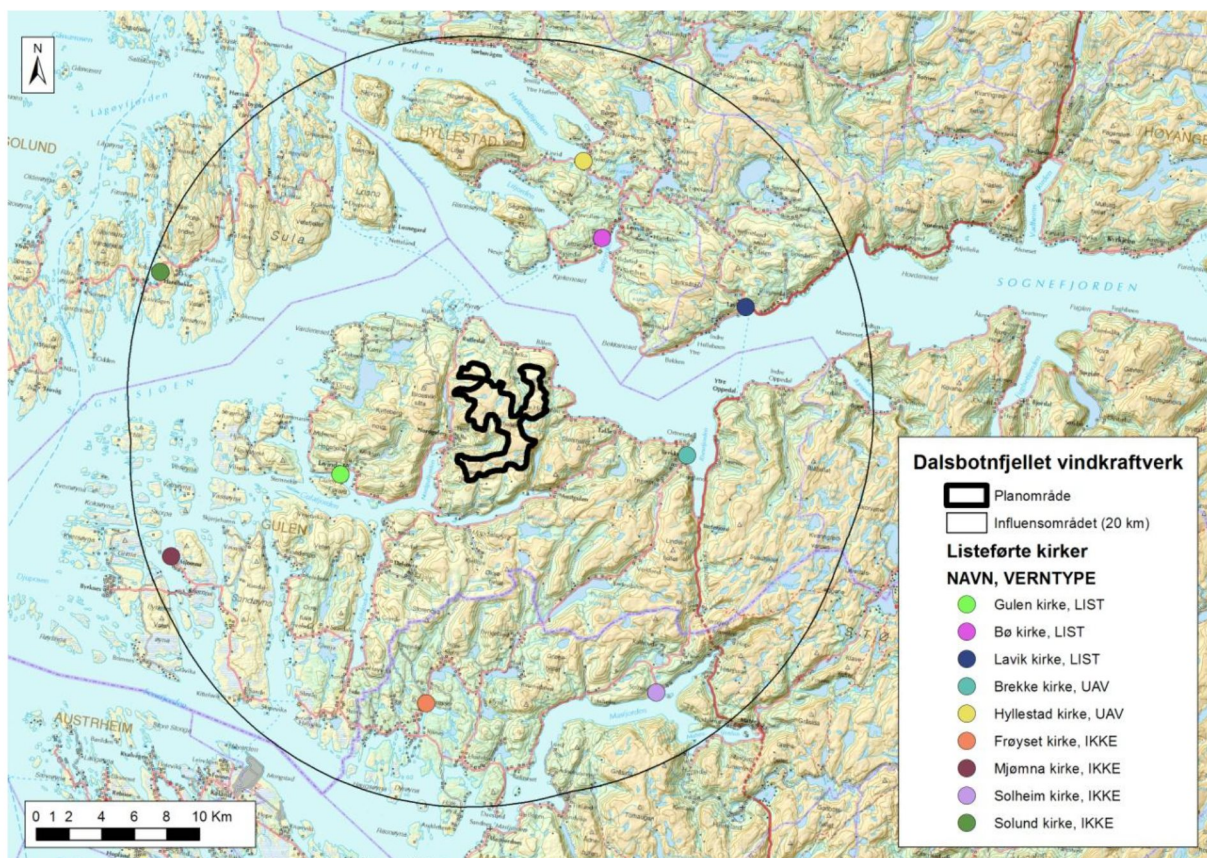
Kirkene har historisk hatt tradisjon for å være blant de mest påkostede og staselige byggene i sognet. Kirkestedene har som regel også fått en sentral lokalisering i bygda, ofte på små høydeder eller i nærheten av viktige ferdselsveier og større gårder. Kirkene skulle synes, og både innsyn og utsyn har derfor vært viktig. Det nære landskapsrom har derfor som regel også vært fritt og åpent.

Alle stående kirkebygninger eldre enn 1650 er automatisk fredet. Kirkene bygget i perioden 1650-1850 har et klart annet preg enn tidligere kirker. Deres alder, utforming og tekniske løsninger gjør dem til viktige dokumenter over norsk kirkebygging før de radikale tekniske og formmessige endringene rundt midten av 1800-tallet, og har derfor stor verneverdi. En del kirker bygget etter 1850 er også plukket ut som særlig interessante arkitektoniske eller kulturhistorisk verdifulle, og følgelig «listeført». Enkelte andre kirker fra slutten av 1800-tallet og 1900-tallet som verken har vernestatus eller er listeført kan likevel ha en viss kulturhistorisk og/eller arkitektonisk verdi.

Det er ingen stående middelalderkirker eller andre automatisk fredete kirkebygg i influensområdet. Følgende kirker innenfor influensområdet ut til 20 km er listeført:

- Gulen kirke, Eivindvik (Askeladden id. 84447)
- Bø kirke, Bø i Hyllestad (Askeladden id. 83993)
- Lavik kirke, Lavik (Askeladden id. 84917)

De listeførte kirkene er vist på kart, figur 5.6. Også andre verneverdige eller kulturhistorisk viktige kirker er markert på kartet, men ikke omtalt eller vurdert.

Figur 5.6. Kirker med kulturhistorisk verdi i influensområdet for Dalsbotnfjellet vindkraftverk registrert i Askeladden. Forklaring: LIST = listeført, UAV = uavklart vernestatus, IKKE = ikke fredet.

Gulen kirke

Gulen kirke, bygget i 1863, er ei langkirke med 700 sitteplasser, og dermed blant de største i fylket. Her har vært kirkested siden middelalderen, og de to steinkorsene fra 1000-tallet som står like ved (se egen omtale nedenfor og foto, figur 5.7) indikerer kanskje at kirkestedet er blant de eldste i landet. Steindøpefonten inne i kirken regnes også å være fra 1000-tallet. Inventaret i kirken er ellers fra byggeåret og senere, med unntak av kirkeklokkene fra 1711 og 1821.

Kirka er staselig og plassert på et høydetrak i sentrum av Eivindvik med storslått utsyn mot Gulafjorden. Granplantefelt bakenfor trekker noe ned på miljøverdien. Dagens kirkebygg er arkitektonisk vanlig forekommende, men den betydelige kulturmiljøkonteksten og områdets rike tradisjoner gjør likevel at det samlet vurderes å ha **stor** verdi.

Figur 5.7. Gulen kirke og ett av de to steinkorsene fra 1000-tallet.

Bø kirke

Nåværende kirke (figur 5.8) er ei langkirke i tre, bygd i 1868 med 200 sitteplasser. Kirkestedet er først nevnt på 1340-tallet, og dagens kirke står på samme tuft som de foregående kirkebygg. Døpefonten er fra før 1700. Også ved Bø kirke står det to steinkors fra middelalderen, men disse er ikke så gamle eller store som de i Eivindvik, og har stilmessig en mer standardisert, vanlig korsform.

Kirken er arkitektonisk vanlig forekommende, og vurderes samlet til **middels** verdi.

Figur 5.8. Bø kirke, Bø i Hyllestad kommune (©Wikimedia Commons).

Lavik kirke

Lavik kirke, som ble vigslet i desember 1865, er en åttekantet kirke med 380 sitteplasser. Kirka ligger ved fjorden, et lite stykke vest for dagens ferjekai. Både skip og tårnfoten oppå er åttekantede, mens sakristiet og våpenhuset er rektangulære forlengelser mot øst og vest (figur 5.9). Dette er en uvanlig kirkeform i Sogn og Fjordane. Lavik har vært kirkested siden middelalderen, trolig siden 1100-tallet. Eldste omtale er fra 1327-28, den gang var det trolig en stavkirke her. Denne ble solgt i 1594 og erstattet av en langkirke i tømmer samme år.

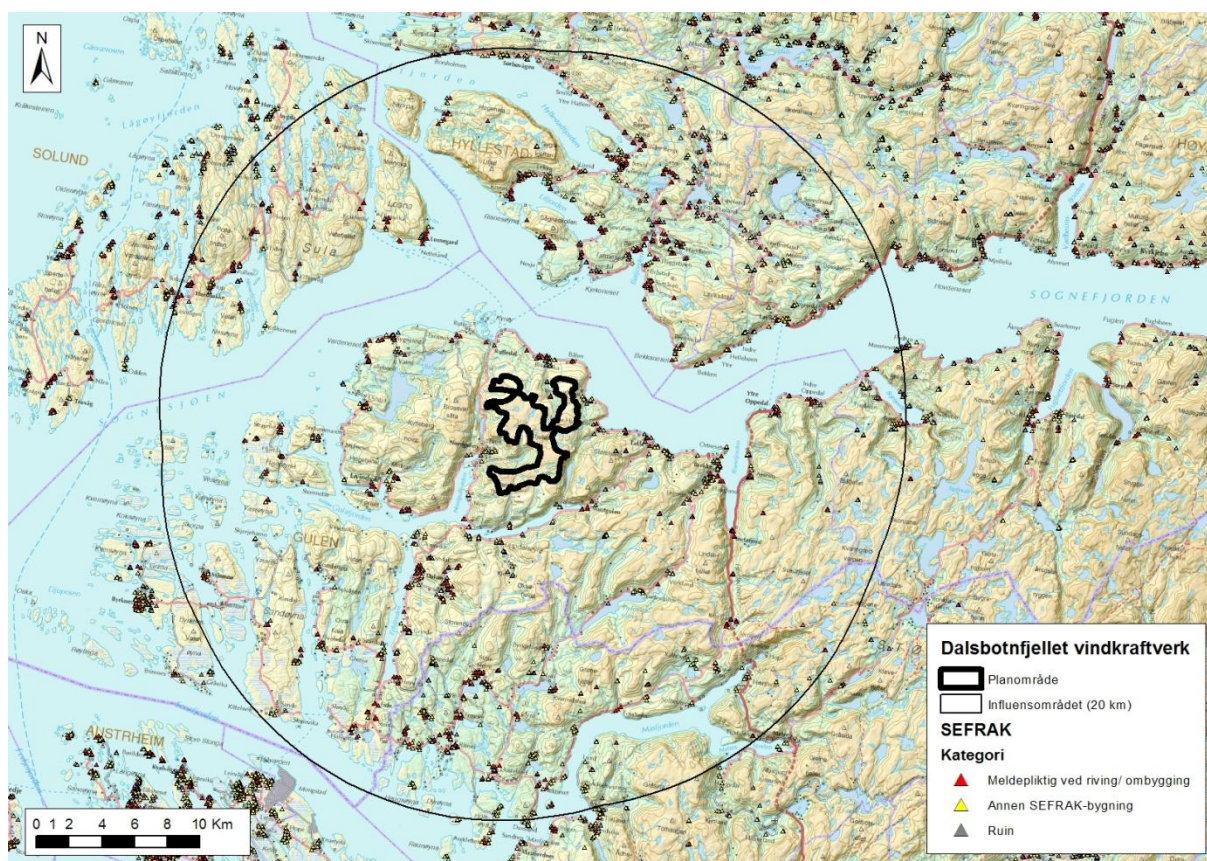
Kirkens uvanlige arkitektoniske form og estetiske kvaliteter tilsier **stor** verdi.

Figur 5.9. Lavik kirke (© Fylkesatlas Sogn og Fjordane).

5.4.4 SEFRAK-registrerte bygninger

Det er flere hundre SEFRAK-registrerte bygninger i influensområdet (figur 5.10). Bygningsmassen omfatter primært alle bygningskategorier tilknyttet den tradisjonelle gårdsbebyggelsen, som våningshus, løer, eldhus, naust og andre driftsbygninger og uthus. Bygningene ligger i all hovedsak i kyst- og fjordnære strøk, noe som illustrerer den betydningen fjorden tradisjonelt har hatt for kommunikasjon/samferdsel og for livnæring for de mange kystbrukene.

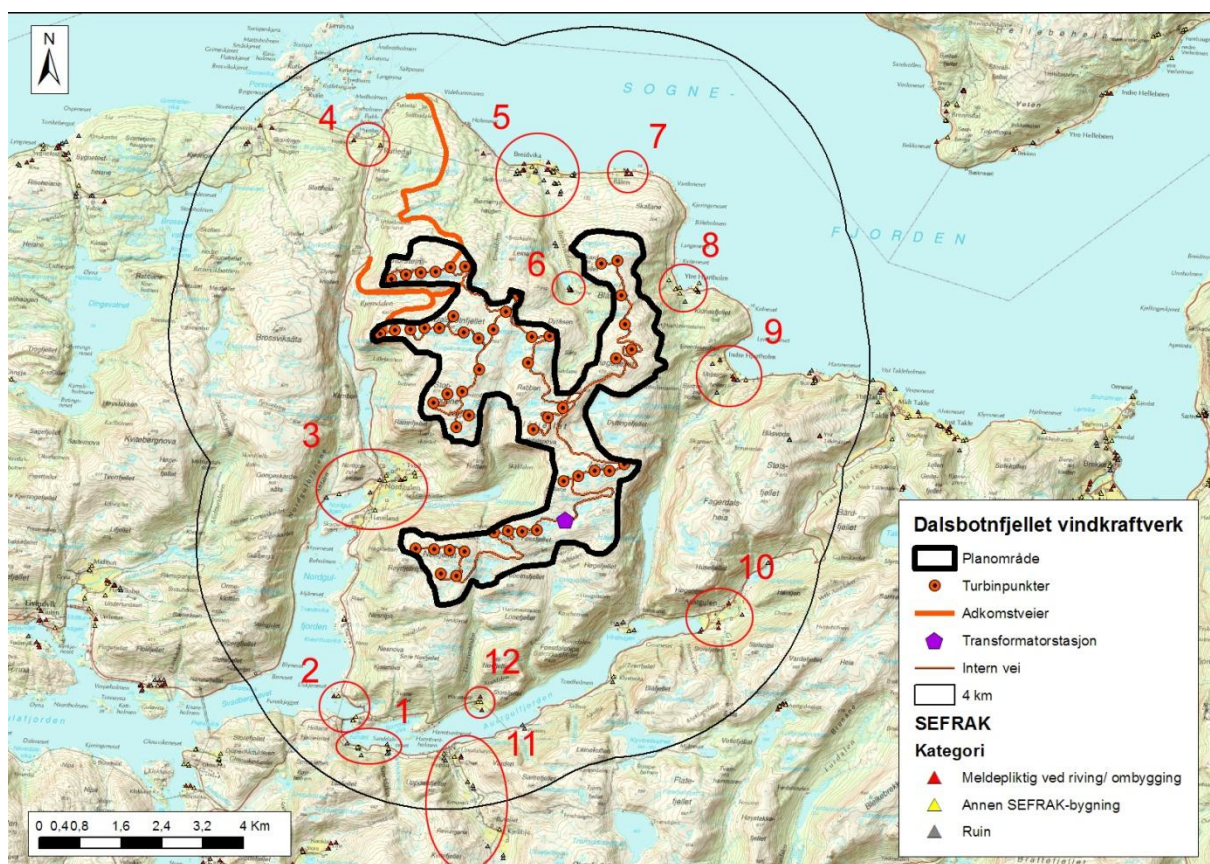

Figur 5.10. Kart over SEFRAK-registrerte bygninger i influensområdet for Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

Materialet i hele influensområdet er alt for omfattende til nærmere beskrivelser. Noen bygningsmiljø skiller seg imidlertid ut, som f. eks. gården Molde, som er beskrevet i kapittel 6.5.3. Nedenfor gis det en beskrivelse av SEFRAK-objektene i det nære influensområdet. Nærområdene i denne sammenheng defineres ut fra avstandskriteriene som tilsvarende *nærsonen*, dvs. ut til 4 km fra vindturbinene (jf. kapittel 3.2.2).

5.4.5 SEFRAK-registrerte bygninger i nærområdene

Det er til sammen registrert 134 SEFRAK-objekter innenfor en avstand av 4 km fra planområdet, hvorav 50 er ruiner og tufter etter bygninger. Kartet i figur 5.11 viser at SEFRAK-registreringene i det nære influensområdet har en klar lokalisering til de enkelte navnegårder og gårdsbruk i fjordnære strøk. Det er få SEFRAK-registreringer i stølssonen, med et viktig unntak i Breivikdalen (omtalt i kapittel 4.2). Oversikten over stølssområder i det nære influensområdet (kap. 4.2) viser at registreringen av i alle fall ruiner/tufter i influensområdet ikke er fullstendig.

Figur 5.11. Kart over SEFRAK-registrerte bygninger i det nære influensområdet for Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

Registreringene innenfor 4 km fra planområdet markert på kartet over omfatter følgende SEFRAK-objekter etter gårds- og bruksnavn:

1. Dyregrov

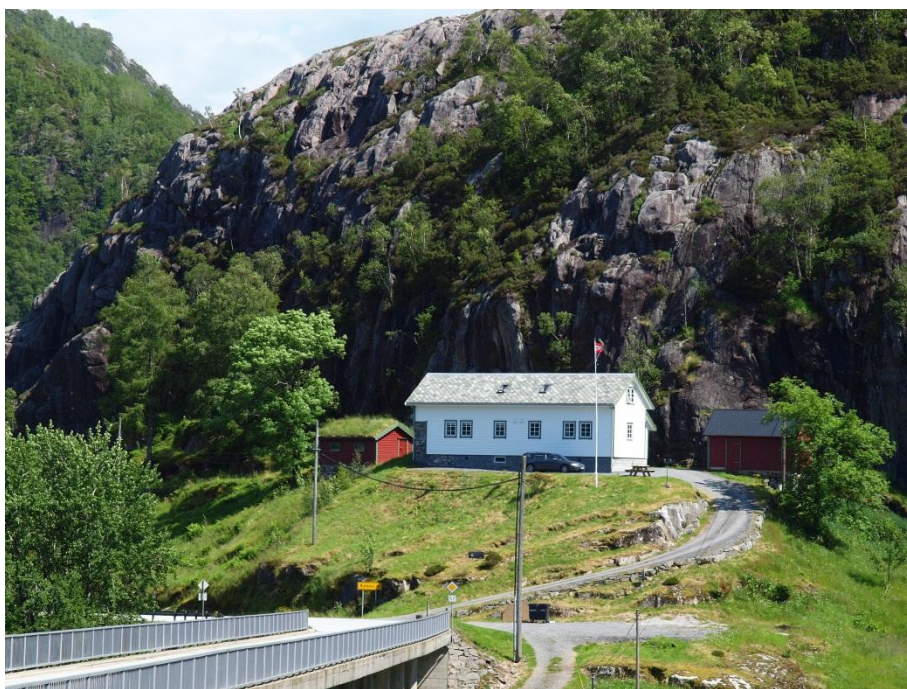
Dyregrov (figur 5.12) ligger på sørsiden av ytre Austgulfjorden med nordvendt orientering. Her er det registrert to bolighus, tre uthus og seks ruiner, til sammen 11 SEFRAK-objekter.

Figur 5.12. Et av bygningsmiljøene på Dyregrov.

2. Klubben og Øskjeneset

Ved den gamle husmannsplassen på Nyset/Klubben er det registrert et våningshus, fjøs og flor. Bygningene ligger ved Leversundet, ytterst i Austgulfjorden, men denne konteksten er i dag mye forstyrret av Leversundbrua og Fv. 57 (figur 5.13). Bygningsmiljøet leies i dag ut som feriehus (Levra feriehus). Området er også registrert som lokalt/regionalt viktig kulturlandskap (se kart, figur 5.1).

Figur 5.13. SEFRAK-objektene på Klubben ovenfor Leversundbrua.

3. Nordgulen

Fire bolighus, stovehus, to flor, tre driftsbygninger og to ruiner etter driftsbygninger og uthus, til sammen 12 objekter, er SEFRAK-registrert i Nordgulen.

4. Rutledal og Nedrebø

Et flor og murene etter et våningshus er SEFRAK-registrert. Som bildet under (figur 5.14) illustrerer, er det også andre gamle bygninger på Rutledal hvor steinbyggertradisjonen kommer tydelig til uttrykk med storslåtte murverk som *ikke* er SEFRAK-registrert.

Figur 5.14. Løe/driftsbygning på Rutledal. Denne bygningen er ikke SEFRAK-registrert.

5. Breivika

Breivika ligger ved Sognefjorden, rett nord for planområdet. Åtte våningshus, fem driftsbygninger, tre naust, og ni tufter/ruiner, til sammen 27 registreringer.

6. Breivikdalen

Her er registrert to sel/stående stølsbygninger og fem ruiner etter stølene som tidligere var i bruk i dette dalføret.

7. Bålen

Bålen ligger ved Sognefjorden, nord for planområdet. Her er registrert et våningshus, naust og skykkje.

8. Ytre Hjartholm

Ytre Hjartholm er en naturlig buktning ved Sognefjorden nordvest for planområdet. To våningshus, stabbur, uteflor, to naust, en driftsbygning og en ruin er registrert her.

9. Indre Hjartholm

Indre Hjartholm ligger noe øst for Ytre Hjartholm, og ligger også innerst i en naturlig bukt. Innerst i Indre Hjartholm er tre våningshus, en driftsbygning, et flor samt tre ruiner SEFRAK-registrert. Noe lengre ute

på Botnen er det registrert et våningshus, en driftsbygning, et uthus og fire ruiner. Objektene preger området i liten grad, og domineres vesentlig av etterkrigsarkitektur. Kulturlandskapskonteksten domineres av småteiger med bratt, fulldyrket jord og beiter og en del gjengroingsskog (figur 5.15).

Figur 5.15. Indre Hjartholm.

10. Austgulen

Gårdsgrenda Austgulen ligger innenfor botnen av Austgulfjorden, sørøst for planområdet. To våningshus, et naust og et flor samt to ruiner er SEFRAK-registrert. Disse preger bygningsmiljøet i forholdsvis liten grad. Kulturlandskapskonteksten preges av fulldyrkede arealer og gjengroingsskog.

11. Nedre og øvre Uppdal, Krossvoll og Kjellbjø

Gårdsmiljø og øvrig bygningsmasse i dette smale dalføret fra Austgulfjorden opp til Kjellbjø utgjør en samlet grend der det er til sammen 14 SEFRAK-registreringer fordelt på to bolighus og tre flor/saueflor, øvrige objekter er ruiner. Også her er stein i bygningskonstruksjonene et vesentlig element (figur 5.16).

Figur 5.16. Forseggjorte murverk i tilknytning til gårdsmiljø på Øvre Uppdal.

12. Hanntveit

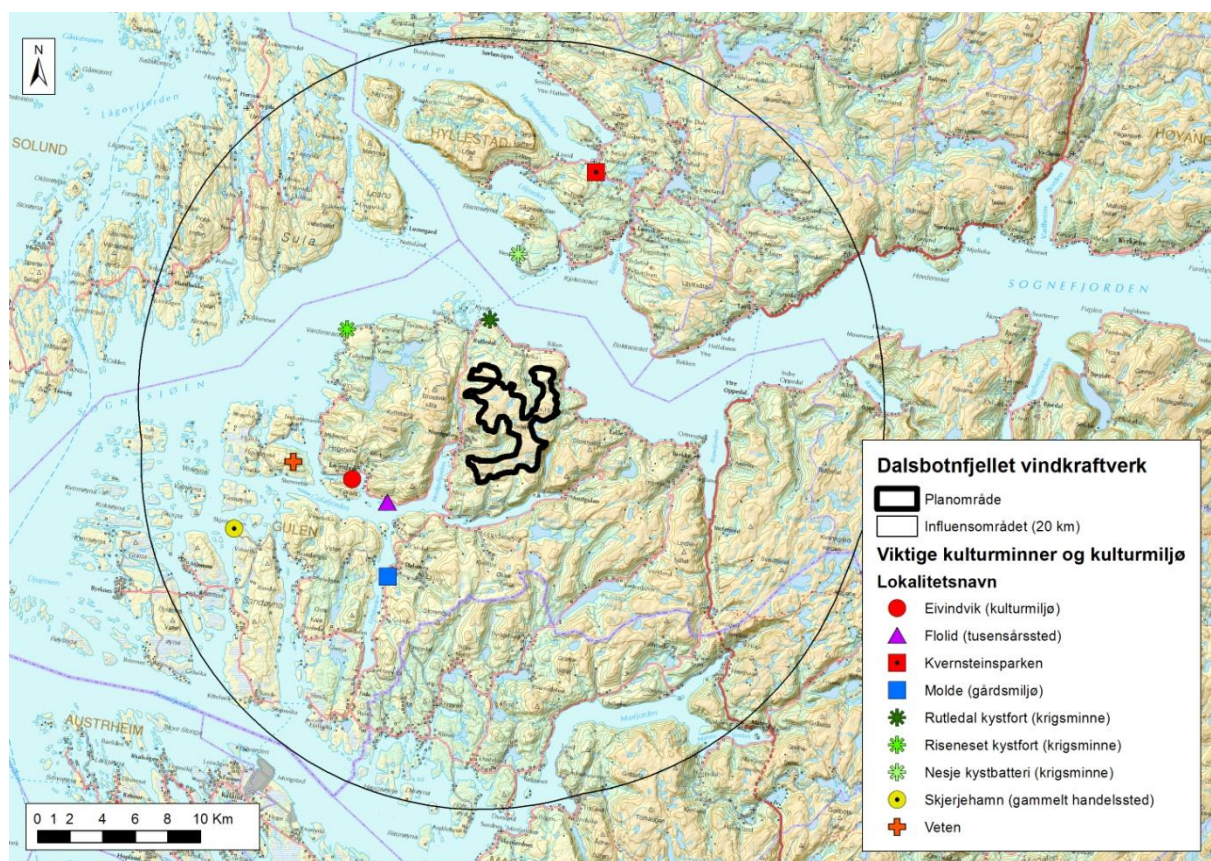
På nordsiden av Austgulfjorden og nord for Uppdalsøyra ligger Hanntveit. Et samlet bygningsmiljø med våningshus, driftsbygning, flør og naust er registrert. Gårdsmiljøet henvender seg mot fjorden og sørvest.

Samlet vurdering

Gulens steinbyggertradisjon preger også SEFRAK-objektene i det nære influensområdet, og bygningsarven her har stedvis betydelige estetiske kvaliteter. Landskapets miljøskapende betydning og kulturlandskap utgjør også en betydelig miljøskapende faktor mange steder. SEFRAK-registreringene er ikke evaluert, så grunnlaget for å vurdere tilstand og verneverdi er imidlertid begrenset uten omfattende befaringer, noe som er utenfor rekkevidde i denne sammenheng. SEFRAK-objektene i det nære influensområdet vurderes derfor på generelt grunnlag og med store forbehold samlet til **middels** verdi.

5.5 Andre viktige kulturminner og kulturmiljø

Kulturminner og kulturmiljø i øvrig visuelt influensområde som er markert på kartet (figur 5.17) er beskrevet og vurdert i det følgende:

Figur 5.17. Kart over andre viktige kulturminner og kulturmiljø i øvrig visuelt influensområde for Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

5.5.1 Krigsminner

I 1940 var det viktig for den tyske marinen raskt å få etablert et forsvar av innseglingen til Sognefjorden. Derfor startet det tyske *Kriegsmarine* bygging av et torpedobatteri i Rutledal og et kystfort på Nesje. Senere kom også anlegget på Risenets til.

Rutledal kystfort

Torpedobatteriet ved Rutledal (offisielt hetende HKB 16./981 Risenæs) i Gulen kommune i Sogn og Fjordane ble bygget av tyske okkupasjonsstyrker under kampene i Norge i 1940. Det stod ferdig allerede i mai 1940. Dette var det første større forsvarsverket tyskerne bygde i Sogn og Fjordane. Batteriet var satt opp med torpedorør for to 53 cm torpedoer. Batteriet var med å sperre innløpet til Sognefjorden.

Risenets kystfort

Risenets fort var en tysk fortifisert stilling på Risenets vest for Sygnefest i Gulen kommune. Fortets oppdrag var å bekjempe sjømål på Sognesjøen, sperre innløpet til Sognefjorden, beskytte skipsleia over Sognesjøen og gjennom Krakhellesundet, og sikre egne skip og konvoier i området. Den tyske militære benevnelsen på stillingen var HKB 16./981 Risenæs, taktisk underlagt Artillerie-Gruppe Sognefjord og administrativt II./HKAR 981. Her er bevart en rekke anlegg etter kanonstillinger, kommandobunkere, forlegningsområde i fjellanlegg med utskutte tunneler for alternative rømningsveier og andre mindre huler for sikring av materiell og personell.

Nesje kystbatteri

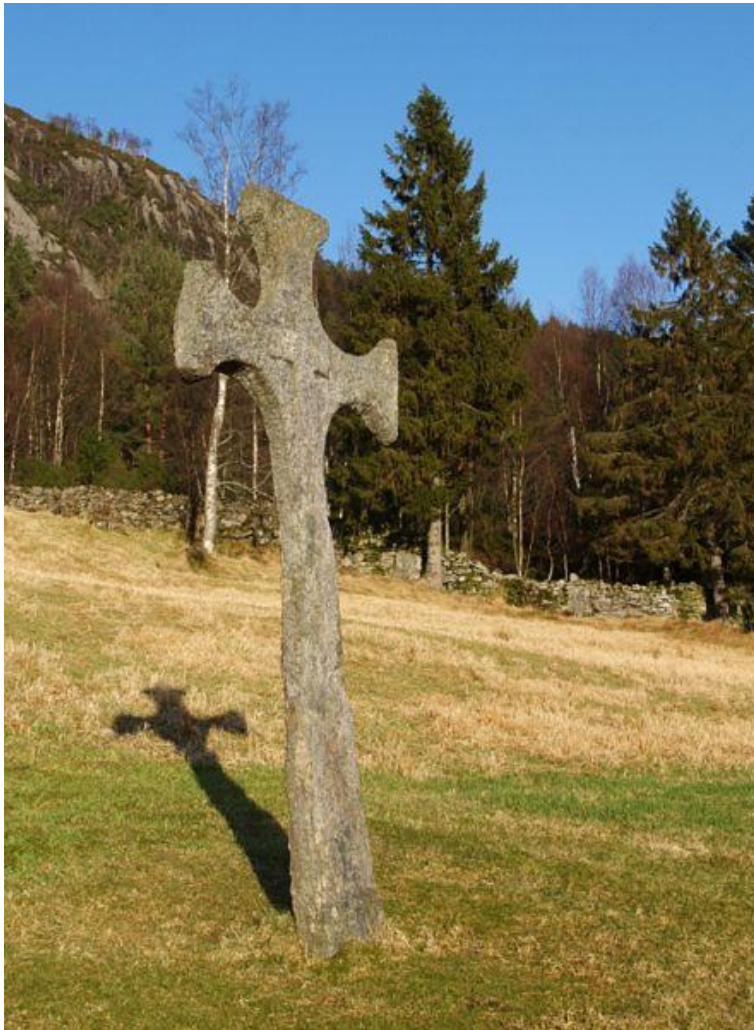
Formålet med kystfortet var kanoner som kunne nå mål utover Sognesjøen og beskytte innseilingen. Etter den tyske kapitulasjonen i 1945 gikk batteriet inn i det norske Kystartilleriet.

Verdivurdering

Alle de tre lokalitetene er representative for denne typen krigsminner langs norskekysten, men har stor betydning for den historiske forståelsen for «Festung Norwegen» og sikringen av innløpet til Sognefjorden. Krigsminner har ofte betydelig publikumsappell. De tre lokalitetene vurderes samlet til **middels** verdi.

5.5.2 Eivindvik (varierte kulturmiljø)

Eivindvik er et tettsted og kommunesenter med variert bebyggelse fra slutten av 1800-tallet og fram til i dag. Stedet har noen automatisk fredete kulturminner som kommunen profilerer seg med, blant annet de to steinkorsene, som er brukt i kommunevåpenet. Gulen kirke, bygget i 1863, har en steindøpefont fra ca. år 1000 e.Kr. Inventaret i kirken er ellers fra byggeåret og senere, med unntak av kirkeklokkene fra 1711 og 1821. Steinkorsene står i tilknytning til kirken, den ene ved kirkegårdsmuren og den andre noen hundre meter unna på "Krossteigen". Korsene er av typen norsk-anglikansk (figur 5.18) og keltisk og er trolig fra rundt år 1000 e.Kr. Gulen kirke er også et kulturmiljø med betydelig besøksfrekvens. Besøkene knytter seg både til kirkefunksjonen, der kulturminnene har en stor miljøskapende betydning, og til opplevelse av kulturminnene isolert sett.

Figur 5.18. Steinkorset i Krossteigen like ovenfor Eivindvik kirke
(© lokalhistoriewiki.no).

Ved Prestekaien ligger Herresalen som ble bygget i nyklassisistisk (empire-) stil i 1819, og var prestebolig fram til 1902. Prestegårdstien omkranser den gamle prestegården og den mektige Prestegårdsmuren stod ferdig i 1825 og er ca 1,5 km lang. Flere steder i muren sees rester etter gårdflorer (fjøs) som ble brukt til husdyrene om våren og høsten.

Det "hvite huset" i Fonnevika, ligger på den andre siden av Prestesundet, og ble bygget i 1814. Det er siden blitt en del endret. *Borgstova* nedenfor kirken, er det eldste huset på stedet. Huset er trolig fra 15-1600-tallet, og er en ombygd prestebolig.

Ellers er det gjort det flere løsfunn og registrerte kulturminner som vitner om tidlig menneskelig bruk og etablering på stedet. Funn og fornminner, blant annet etableringen av kirkestedet og de to steinkorsene, indikerer at Eivindvik utviklet seg til et sentralsted i vikingtid.

Verdi: Kulturmiljøet inneholder enkeltelementer av høy nasjonal verdi, og da særlig steinkorsene, som er blant de tidligste kristne minnesmerkene i landet. Kulturminnene påvirkes imidlertid negativt av forhold som gjengroing, grantrær, kommunehusets plassering, etablering av nytt moderne kaianlegg og andre moderne bygg og anlegg, som samlet er med på å svekke den historiske kontekst og påvirke den visuelle opplevelse negativt. «Krossteigen» er ei gammel slåtteeng avgrenset mot utmarka av en solid

steingard. Store deler av den gamle prestegården er ellers utbygd, så slåtteeenga er et verdifullt innslag i tettstedsbildet. Steinkorsene, kirken og den gamle presteboligen gjør dette et variert og helhetlig område med historie fra flere tidsepoker. Jordnøttenga som utgjør «Krossteigen» er registrert som lokalt/regionalt viktig kulturlandskap (se kart, figur 6.1), og er en uvurderlig landskapskontekst rundt det ene steinkorset.

Samlet vurdert **stor** verdi, der steinkorsene er tillagt vesentlig vekt.

5.5.3 Flolid: Gårdsområde og tusenårssted

Flolid består av små gårdsområder med moderne bygninger. Her er flere gamle steingarder og gammelt beiteland, men området er preget av gjengroing. I området er det registrert to steinalderboplasser.

Tradisjonen skal ha det til at det gamle Gulatinget holdt til på Flolid, men dette er omdiskutert, for det er ikke registrert noen funn som underbygger dette. Det nye tusenårsstedet er likevel etablert her, med blant annet et senter med et 100 meter langt langhus og en stor steinskulptur "Sverdkorset", til minne om Gulatinget. Tusenårsstedet ble åpnet 27. august 2005. På stedet har også Håkonarspelet blitt spilt siden 1998.

Gårdsmiljøet har mistet mye av sitt gamle kulturlandskap i form av gjengroing og arealer til tusenårsstedet. Tusenårsstedet har en noe usikker historisk tilknytning, men blir likevel tilskrevet historisk minneverdi med høy opplevelsesfaktor som en markering av et viktig sted i norsk rettshistorie. Lokaliteten har derfor regional verdi.

Disse forhold tilsier samlet **stor** verdi.

5.5.4 Molde gård (gårdsmiljø)

Molde gård består av tre bruk, der alle har bygninger med steinkonstruerte vegger. Bruk nr. 3 er imidlertid svært spesielt, ved at alle bygningene på gården har en eller flere slike vegger. Gården består av fem bygninger – eldhus (1850-tallet), sauefjøs (slutten av 1800-tallet), løe/flor (1894), våningshus (1903) og uthus (1920). Steingjerde forekommer rundt bygningene, og sauefjøset er bygd inn som del av gjerdet. Det er rundt en kilometer med steingarder på gården, som grense mellom innmark og utmark og som eiendomsgrense. Steingardene er fra 1800-tallet og fram til tidlig 1900. Gården drives ikke aktivt lenger, men leies ut for beting av sau. På bruk nr. 2 blir gården slått en gang i sesongen, mens bruk nr. 1 driver aktivt med ungdyr av storfe. Bruk nr. 3 har røtter tilbake til jernalder, mens inndelingen av to og senere tre bruk skjedde på 1600-tallet og ved utskriftningen i 1834. Ved fjorden er det naust bygd i stein til alle de tre brukene. Det ene er forfallent mens de to andre er i bruk.

Gårdsmiljøet er særegent og representerer noen av det fineste og best bevarte steinmurene i denne gamle byggeskikken. Bruk nr. 3 (figur 5.19) er et særdeles godt bevart eksempel på hvordan utnyttelsen av stein ble brukt som bygningsmateriale i Gulen. Bygningene har stor opplevelsesverdi og pedagogisk verdi. Det foreligger ingen fredningsplaner for bruk nr. 3, men flere fagmiljøer har vært interessert og foretatt inspeksjon av bygningene. Eierens intensjon er å ta vare på det gamle og ikke tilføre nye fremmedelementer til bruket (Skjerping 2006).

Gårdsmiljøet sammenfaller med regionalt viktig kulturlandskap (se kart, figur 5.1).

Samlet vurdert **stor** verdi.

Figur 5.19. Et av uthusene på gården Molde

5.5.5 Nyhammaren (kulturmiljø)

Fjelltoppen Veten (313 moh.) sør på Hisenøya vest for Eivindvik var med i nettverket av veter (varder) langsmed kysten som ble innført ved 900-tallets leidangsordning.

På Nyhammaren er det funnet støpeformer for bronseøkser fra bronsealder, som er et svært spesielt og uvanlig funn.

Nyhammeren er et lite og særegent tettsted, med noen og spredte SEFRAK-registrerte bygninger. Stedet har historiske elementer og stor tidsdybde, men er noe forringet grunnet moderne bebyggelse og industri. Stor opplevelsesverdi.

Samlet vurdert **middels** verdi.

5.5.6 Skjerjehamn (gammelt handelssted)

Skjerjehamn ligger i skipsleia gjennom Gulen som går mellom Sandøy og Mjømna. Her har det vært handelssted fra gammel tid. Et brev fra 1641 tyder på at det alt da var gjestgiversted her. I 1668 ble stedet omtalt som kremmersted. Fra 1697 var Skjerjehamn tingsted, og på tinget i 1706 ble det opplyst at det her var gjestgiversted. Mot slutten av 1800-tallet ble det videre opprettet både poståpneri, telegrafstasjon og rikstelefon til Skjerjehamn. Rundt 1900 var stedet omlastningssted for mange båtruter.

Hovedbygningen (figur 5.20), et stort hus i to høyder, dominerer Skjerjehamn. Huset ble reist av byggmester Korsvold i 1891, og er oppført i sveitserstil. I pakkhuset nede ved kaien var det blant annet ekspedisjonslokale for kystbåtene.

Skjerjehamn fikk ny eier i 2005, og har etter det blitt restaurert og rustet opp til et idyllisk overnattingssted og kultursenter. Her arrangeres konserter, dans og kunstutstillinger, m.m. Pakkhuset rommer i dag et stort festlokale med bar/restaurant, kinosal, galleri og møterom. Landhandelen er innredet på tradisjonelt vis. Havna er modernisert og utvidet med plass til 150 båter, og er en populær gjestehavn for fritidsbåter fra store deler av vestlandsregionen. Skjerjehamn har blitt en attraksjon, med daglige besøk av bilturister og turistbusser i sommersesongen.

Figur 5.20. Hovedbygningen i sveitserstil i det gamle handelsstedet Skjerjehamn.

Verdivurdering: Kulturmiljøet har betydelig atmosfære, estetiske opplevelseskvaliteter, særegenhet og bygningshistorisk verdi, med en vesentlig landskapsmessig innramming. Samlet vurdert **stor** verdi.

5.5.7 Kvernsteinsparken i Hyllestad

Hyllestad rommer den eldste kvernsteinsindustrien i Norge, som ifølge undersøkelser strekker seg tilbake til tidlig vikingtid, ca. 700 år e. Kr. Størst aktivitet ser det ut til å ha vært i middelalderen, fra rundt midten av 1000-tallet til ut på 1300-tallet, for så å ebbe ut på 1800-talet. Avslagshauger av ødelagte og mislykkede kvernsteiner og merker etter hogging i bergvegger forteller om tilnærmet "storindustri". Her er tydelige merker i bergene etter den gamle steinhoggerkunsten, blant annet rester etter mislykkede steiner som sitter fast i berget, og "krater" etter kvernsteiner som er tatt ut. Med sine 27 km² er kvernsteinbruddene i Hyllestad et av landets største fornminne i utstrekning.

Det er en bergart med kyanittførende granatglimmerskifer som gjorde kvernsteinen, kalt Åfjordstein, eller Hyllestadstein, særdeles egnet til maling av korn.

Kvernsteinparken er et nasjonalt viktig kulturmiljø med stor publikumsappell, og er et svært viktig formidlingssted for en viktig del av norsk næringshistorie i fra vikingtid og middelalder. Det er tilrettelagt med informasjon, skilting og naturstier. Samlet **stor** verdi.

6 OMFANG OG KONSEKVENSER

6.1 Sårbarhet

Begrepet sårbarhet er et mål på kulturmiljøets evne til å holde på grunnleggende og verdifulle egenskaper mot ulik påvirkning (Riksantikvaren 2003). Landskapskontekst, osv. er forhold som har betydning for et kulturminnes eller kulturmiljøes sårbarhet, og må vurderes særskilt for hver enkelt lokalitet. Generelt vil kulturmiljøer i et kystlandskap være særlig sårbare for visuell påvirkning fra vindturbiner og andre store installasjoner på grunn av den åpne landskapskarakteren.

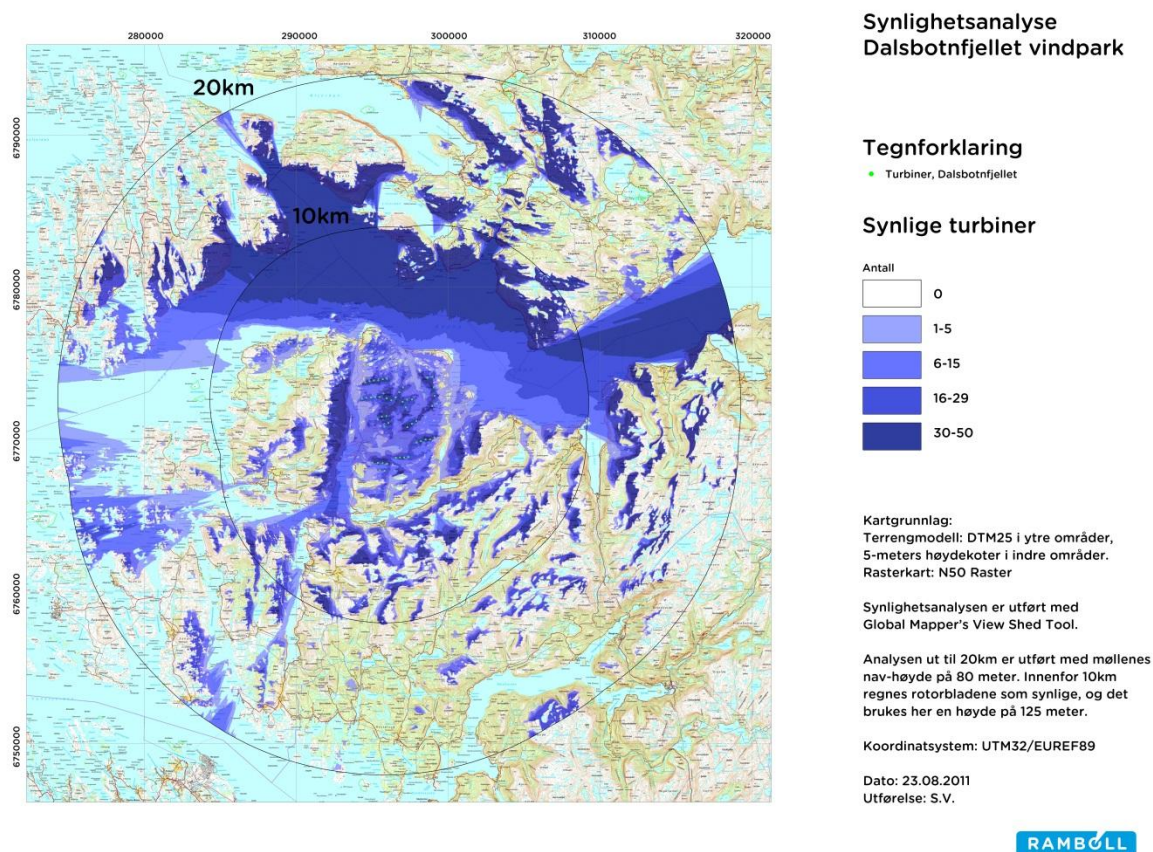
Kulturminnene i influensområdet har flere steder stor kulturhistorisk verdi, både med hensyn til kvalitet og egenart. Flere har betydelig opplevelsesverdi og pedagogisk verdi med stort formidlingspotensial. Enkelte lokaliteter har også verdi for reiselivsnæringen.

Kulturminner i både planområdet og visuelt influensområde er sårbare på grunn av landskapskarakteren, dels ved at de ligger i et relativt åpent fjellheilandskap og kystlandskap, og dels fordi områdene har et moderat inngrepstrykk.

6.2 Vurderingsgrunnlag

Synlighetskart

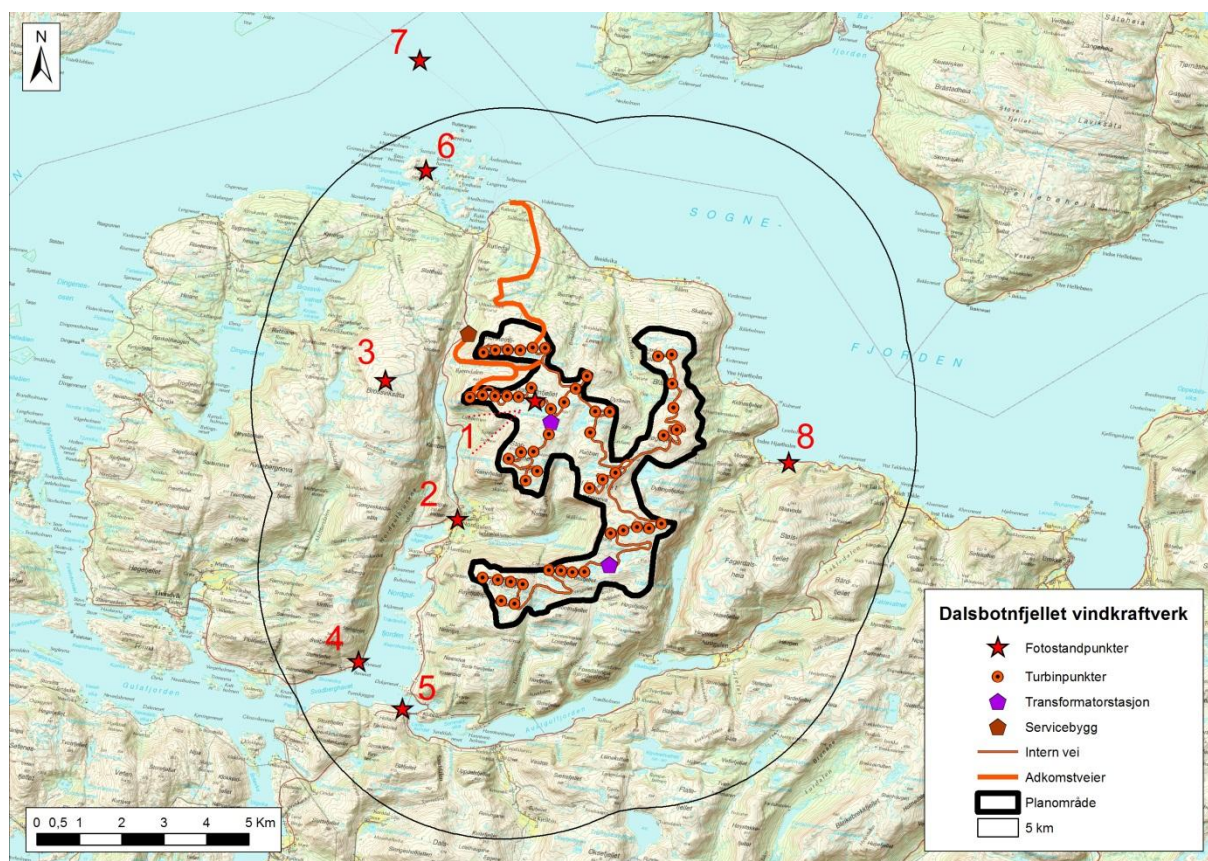
Det er utarbeidet et synlighetskart for utredning av 50 stk. 3 MW-turbiner ut til 20 km (figur 6.1). Øyehøyde for observatør er satt til 1,5 m. Synlighetskartet viser hvor det planlagte vindkraftverket teoretisk sett vil være synlig fra. Synlighetskartene gir en gradering av synlighet, dvs. de gir en indikasjon på hvor mange turbiner som vil være synlige fra ulike betraktningssteder. Synligheten vil variere med værforhold, sikt og lysforhold (årstider og tid på døgnet), standpunkt, høyde over havet og hva slags bakgrunn og forgrunn man ser vindkraftverket mot. Over havflatene vil jordoverflatens krumning avgjøre hvor stor del av vindturbinene man kan se. Det er heller ikke tatt hensyn til bebyggelse og lignende som kan skjerme. Synlighetskartet viser derfor et worst case-scenario.

Figur 6.1. Synlighetskart for Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

Visualiseringer

For å illustrere vindkraftverkets visuelle virkninger, er også fotomontasjer et viktig vurderingsgrunnlag. Det er laget fotomontasjer for å illustrere vindkraftverket sett fra ulike betrakningspunkt. Standpunkter for fotomontasjer er plukket ut blant de mest aktuelle på listene etter samrådsmøte med Gulen kommune og etter samrådsforum. Fotostandpunktene for visualiseringer er vist på kart (figur 6.2). Visualiseringene er utarbeidet av Rambøll. På noen av visualiseringene er turbinene og/eller bakgrunnen bearbeidet noe for å kompensere for feil og svakheter i lys og kontrast, blant annet overeksponert himmel, noe som ville underkommunisert turbinenes synlighet. Avhengig av bakgrunnen er noen turbiner gjengitt lyse mens andre framstår som grå. Slik variasjon er også realistisk i forhold til skiftende lys, skygge og kontrast. Det presiseres at visualiseringene er tilpasset et visningsformat i A3 for en realistisk gjengivelse ved vanlig betrakningsavstand (30-40 cm). Det henvises derfor til vedleggene i konsekvensutredningen for gjengivelse i fullt format. Formatet i en størrelse og målestokk som innebærer en kraftig nedskalering i forhold til landskapet slik det oppfattes med øynene når man befinner seg ved fotostandpunktene. Turbinenes relative størrelser og visuelle dominans kan derfor bare oppfattes når de ses i sammenheng og målestokk med øvrige landskapselementer i bildene. Bildene er med andre ord en forminsket gjengivelse av virkeligheten, men målestokkene er korrekte. Dette er viktig å poengtere, da mange som ser visualiseringene kan ledes til å tro at turbinene ikke vil bli så dominerende som det de i virkeligheten vil bli, i og med at de framstår som så små i bildene. Det kan være utfordrende å lage skarpe fotorealistiske gjengivelser av turbinene, og den visuelle kontrasten i bildene er derfor ofte noe undertonet. Turbinene vil derfor normalt være noe mer synlige i virkeligheten enn på en visualisering.

Figur 6.2. Fotostandpunkter for visualisering av Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

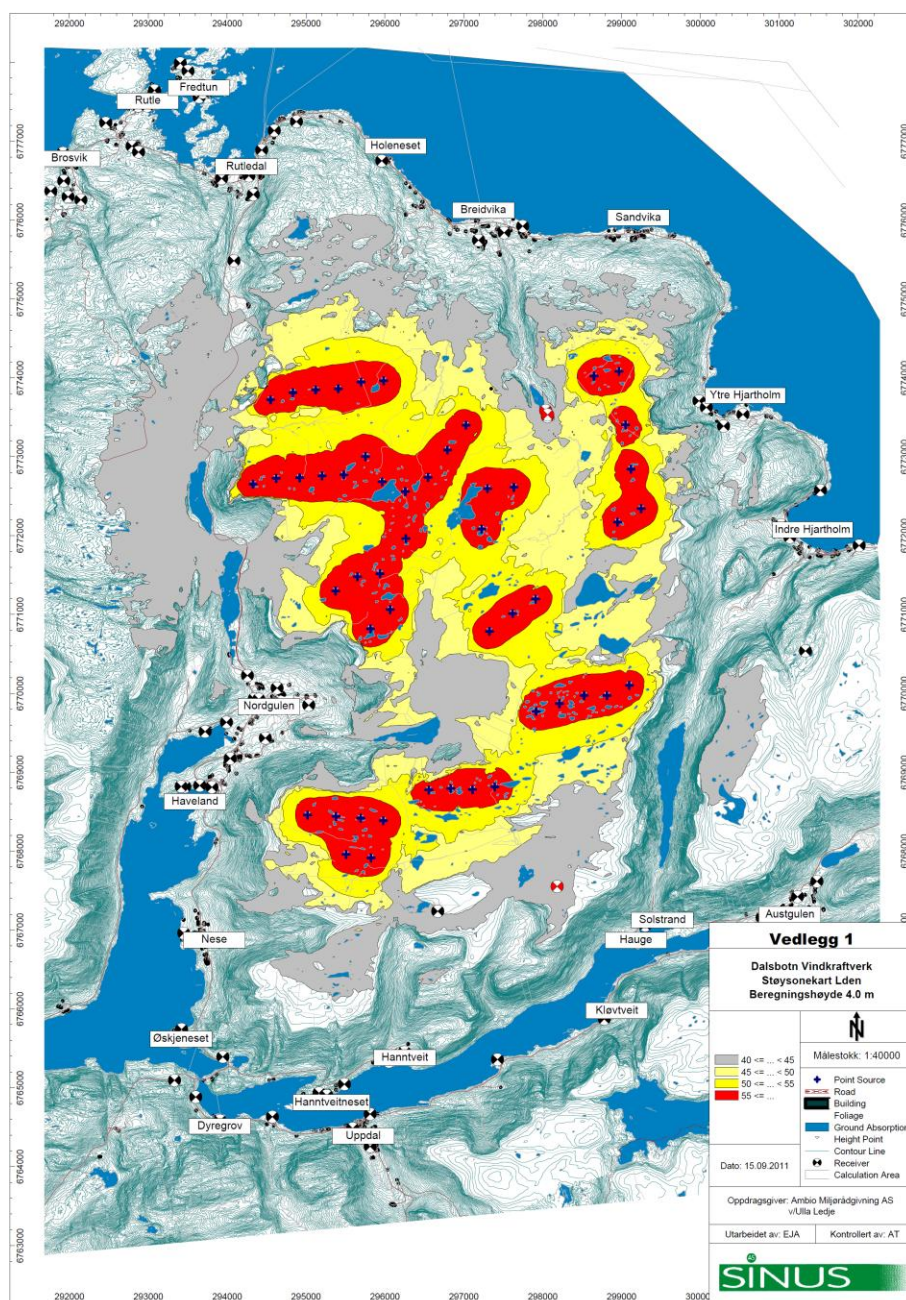
Blant disse fotostandpunktene er følgende vurdert som relevante i forhold til temaet kulturminner og kulturmiljø:

1. Dalsbotnfjellet (illustrerer nærvirkninger i forhold til flere stølsområder)
2. Nordgulen
5. Leversundet (husmannsplassen på Klubben)
6. Rutledal (mulig kirkeruin fra middelalder)

Visualiseringene er gjengitt i vedlegg III (kapittel 12).

Støysonekart

Støyutredningen (Andreassen 2011) med støysonekart (figur 6.3) legges til grunn for vurderingene av negative virkninger i forhold til kulturminner og kulturmiljø som følge av støy fra vindturbinene.

Figur 6.3. Støysonekart for Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

6.3 0-alternativet

0-alternativet er en beskrivelse av forventet utvikling dersom vindkraftverket ikke bygges ut. For dette alternativet blir dagens situasjon lagt til grunn. Det er forventet at det meste av planområdet i det store og hele vil forbli uendret, med få særskilte problemstillinger i forhold til kulturminner og kulturmiljø. Det er tiltakende gjengroing i dalsidene, og denne tendensen vil fortsette, også gradvis inn i deler av planområdet.

Til 0-alternativet kommer også planene om vindkraftverk på Brosviksåta, fjellplatået umiddelbart vest for Dalsbotnfjellet. Det er søkt konsesjon om Brosviksåta vindkraftverk, og saken er til behandling hos NVE.

6.4 Direkte virkninger i plan- og tiltaksområdet

Vindturbinene

Tiltaket ser ikke ut til å berøre noen kjente, registrerte kulturminner og kulturmiljø direkte. Det tas imidlertid forbehold om at registreringsaktiviteten i planområdet har vært svært lav, og at denne vurderingen kan endres etter gjennomførte § 9-undersøkelser.

Atkomstveier

Alternativ atkomstvei fra Rutledal i nord ser ikke ut til å berøre Rutledal kystfort direkte, men vil medføre nærføring. Dette er vurdert å være uproblematisk, da både Fv. 1 og skogsveier krysser gjennom området. Planlagt atkomstvei er planlagt å følge eksisterende skogsvei her i nedre deler.

Det er uvisst hvorvidt alternativ atkomstvei opp Bjørndalen vil kunne komme i direkte konflikt med ikke kartfestede ruiner etter sel i øvre deler av dalen.

Interne veier

Heller ikke de interne veiene i planområdet vil berøre noen kjente, registrerte kulturminner.

Servicebygg

Det er to alternative plasseringer ved hver av de to aktuelle atkomstveiene. Det nordligste alternativet er ikke detaljplanlagt, men vil plasseringen vil ta hensyn til å unngå konflikt med Rutledal kystfort.

Linjer og nettilknytning

Heller ikke linjene vil være i direkte konflikt med noen registrerte kulturminner. De vil imidlertid medføre noe nærføring, som er vurdert nedenfor under indirekte virkninger.

Samlet vurdering

Ut fra gjeldende registreringsstatus vil tiltaket ikke medføre noen direkte virkninger i forhold til kulturminner, **intet** negativt omfang. Gjennomføring av § 9-undersøkelser vil kunne endre dette forholdet.

6.5 Indirekte virkninger i planområdet og nærområdene

6.5.1 Stølsområdene

Visuelle virkninger

Stølsområdene ligger for det meste i overgangssonen mellom dalsidene og fjellplatået, like utenfor planområdet. Kun Havelandsstølen ligger innenfor planområdet, mens Tveitstølen ser ut til å ligge ved ca. plangrense. Plangrensen er imidlertid ikke relevant i forhold til omfang og konsekvens for stølsområdene i nærområdet, omtalt i kapittel 4.2. Ingen av stølsområdene blir direkte berørt, men alle (med unntak av Haugestølen) ligger mindre enn 1 km fra nærmeste vindturbin. Det medfører at alle stølsområdene vil bli liggende innenfor den såkalte *inngrepssonen*, området der vindturbinene visuelt okkuperer omgivelsene totalt, og der støy og vingenes rotasjon påvirker opplevelse og fanger oppmerksomheten.

Støy

Støysonekartet over viser at støynivået i områdene der mange av stølene ligger vil være mellom 50 – 55 dB(A), det vil si like under det som retningslinjene anbefaler som øvre grense for kulturmiljøer (50 –

55 dB) men over grenseverdiene for naturområder (35 - 40 dB). Flere av stølsområdene ligger i områder der støynivået vil være mellom 40-45 dB(A). I slike uberørte naturområder er i prinsippet all hørbar støy uønsket, og støy fra store vindturbiner vil være et fremmedelement som vil ha negativ innvirkning på stølsområdenes autentisitet og opplevelsesverdi.

Havelandsstølen

Stølsområdet vil bli liggende mellom flere turbiner, ca. 340 m fra nærmeste turbin i vest og 360 m fra nærmeste turbin i øst. Videre vil den interne veien mellom turbinene i dette området ligge ca. 230 m sør for stølsområdet.

Varden

Varden vil befinne seg fra 300-500 meter fra de tre nærmeste turbinene. Området vil fullstendig domineres visuelt av store vindturbiner og vingenes rotasjon vil fange oppmerksomheten. Støynivået vil være over 55 dB(A), dvs. over det støyforskriften anbefaler for både kulturmiljøer og naturområder. Vardens kulturhistoriske lesbarhet i landskapssammenheng som en del av eldre tiders stølsmiljø vil bli kraftig svekket.

Samlet vurdering

Visuelle virkninger, støy og nærføring av veier og kraftlinjer vil i sum medføre **stort** negativt omfang i forhold til stølsmiljøene i og rundt planområdet.

6.5.2 SEFRAK-registrerte bygninger og gårdsmiljø

Visuelle virkninger fra vindturbinene

SEFRAK-objektene omtalt i kapittel 5.4.4 ligger innenfor en avstandssone der turbinenes store dimensjoner generelt vil være visuelt dominerende i landskapsbildet, avhengig av synlighetsgrad. Turbinene vil være synlige under de fleste vær- og siktforhold. Turbinenes størrelse, farge og detaljutforming kan tydelig oppfattes. Vingenes rotasjon fanger oppmerksomheten.

Avstand og antall synlige turbiner i forhold til de nærmeste SEFRAK-miljø er sammenfattet i tabell 6.1.

Tabell 6.1. Avstand og synlighet i forhold til SEFRAK-registreringer på de nærmeste gårdene.

SEFRAK-miljø	Avstand til nærmeste turbin	Synlighet (antall turbiner)
Nordgulen	1 – 2,8 km	6 – 15
Breivika	1,7 – 2,6 km	Varierende, 1 – 15
Ytre Hjartholm	900 m – 1,6 km	1 – 5
Indre Hjartholm	1,6 -3,6 km	1 – 5
Austgulen	3,5 km	0
Øvre og Nedre Uppdal og Kjellbju	3,5 – 5 km	0 i nedre Uppdal og Kjellbju, 1-5 i deler av nedre Uppdal
Hanntveit	2,9 km	0
Dyregrov	3,9 km	0
Klubben	3,3 km	0

Som tabellen over viser, vil vindkraftverket ikke være synlig fra flere av gårdsmiljøene, og fra gårdsmiljøene der vindkraftverket vil være synlig, er antallet turbiner som regel lavt på grunn av topografien og høydeforskjellene mellom planområdet og gårdsmiljøene. Nærhet, visuell dominans og støy vil likevel gjøre at virkningene vil være omfattende. At planområdet ligger på et høyere fjellplatå og en annen naturkontekst enn bygdestrøket i lavlandet demper virkningene noe. Tiltaket vil ikke ha særlig

innvirkning på gårdsmiljøenes historiske lesbarhet, men til en viss grad endre forholdet mellom kulturmiljø og omgivelser.

Samlet vurdering

Tiltaket er vurdert å medføre **lite** negativt omfang i forhold til SEFRAK og gårdsmiljø i nærområdene.

6.6 Visuelle virkninger i øvrig influensområde

På grunn av stor avstand medfører ikke støy noen problemstillinger i forhold til noen av de øvrige registrerte kulturminner eller kulturmiljø i influensområdet. Det er kun visuelle virkninger som her er vurdert.

6.6.1 Automatisk fredete kulturminner

Nærsonen

Som nevnt er det kun ett mulig kulturminne registrert i *Askeladden* innenfor en avstand på 4 km fra planområdet. Oldsaksfunn og Fetts registreringer på gårdene i nærområdene er usikre kulturminner hvor status må avklares ved befaringer og nye registreringer før status kan avklares.

Avstanden til den mulige kirkeruinen på Kirkøy utenfor Rutledal er 4 km fra de nærmeste vindturbinene, en avstand som på generelt grunnlag skulle tilsi lite negativt omfang. Konsekvensnivået må nødvendigvis vurderes på bakgrunn av at det pr. i dag ikke er registrert et konkret kulturminne her, med andre ord et svært usikkert kulturminne. Tiltaket vurderes derfor å medføre **intet/ubetydelig** negativt omfang ut fra gjeldende registreringsstatus.

Øvrig influensområde

Selv om hele eller deler av vindkraftverket vil være synlig fra mange av de omtalte kulturminner og kulturmiljø, er avstandene så store at tiltaket ikke vil bryte med kulturminnenes autenticitet eller lesbarhet. Derimot kan de virke skjemmende i forhold til kulturminnenes opplevelseskvalitet rent visuelt, ved at tiltaket har en negativ virkning for landskapsbildet som omgir kulturminnene. Kulturminner oppleves som regel i et noe mer lukket landskapsrom, og objekter på stor avstand oppleves unntaksvis som alvorlig forstyrrende. Ofte vil det være andre inngrep eller moderne forstyrrelser i nærmiljøet som vil ha større betydning for opplevelsen enn et vindkraftverk i et bakgrunnslandskap. Visuelle virkninger kan likevel ha negativ innvirkning av betydning for kulturminner av stor verdi og/eller som befinner seg i særlig "vakre", estetiske eller uberørte landskap. I hvor stor grad et vindkraftverk vil redusere kulturminnenes opplevelsesverdi vil blant annet være avhengig av omfanget av visuell eksponering, vindturbinenes visuelle dominans og avstandskriterier, jf. kapittel 3.

Topografien og landskapsformene i influensområdet virker til at det er kulturminnene som ligger i områder som henvender seg visuelt mot planområdet som får de største visuelle virkningene. Avstandene gjør likevel at virkningsomfanget blir lite. Mange kulturminner befinner seg også i områder som er skjermet mot innsyn til vindkraftverket.

6.6.2 Fredete bygninger

Først og fremst topografien, men også skogsbildet i området, vil skjerme Lovisendahl mot innsyn til vindkraftverket. Synlighetskartet viser også at vindkraftverket heller ikke vil være synlige fra Lavik

prestegård eller Alværn, men 6-15 turbiner vil teoretisk være synlige i nærområdene. Det antas at skog vil virke betydelig skjermende. Heller ikke fra Sellevåg eller Råkeneset vil vindkraftverket være synlig.

Samlet vurdering: Tiltaket vil medføre **intet** negativt omfang i forhold til fredete bygninger i influensområdet.

6.6.3 Listeførte og andre verneverdige kirker

Synlighetskartet illustrerer at vindkraftverket ikke vil være synlig fra Gulen kirke eller Lavik kirke.

Fra Bø kirke vil mellom 6-15 eller 16-32 turbiner teoretisk være synlige, i området her vil synligheten variere en del over forholdsvis korte avstander. Avstanden fra Bø kirke til nærmeste turbin er 9,4 km. På denne avstanden vil de visuelle virkningene være underordnet andre og mer dominerende landskapselementer, først og fremst i de nære omgivelser rundt kirken. Tiltaket vil derfor ikke redusere den historiske lesbarheten eller kulturmiljøets opplevelsesverdi. Vindkraftverket vil endre den historiske sammenhengen mellom kulturmiljø og omgivelser noe, men også på dette punkt vil nærmiljøet ha større betydning.

Samlet vurdering: Omfanget vurderes å være **ubetydelig** negativt.

6.6.4 Den Trondhjemske Postvei

Synlighetskartet illustrerer at et begrenset antall turbiner mellom 1-5 vil være synlige langs hele dette fredete kulturminnet. Det er en del skog i dalbunnen, blant annet også større plantefelt, og det antas at skogen stedvis vil ha en viss skjermende effekt. Antallet synlige turbiner er kanskje ikke mange, men på avstander mellom 750 meter – 2,8 km vil turbinene visuelt være svært dominerende. Høydeforskjellen fra bunnen i det trange dalføret til toppen av platået er imidlertid stor, slik at blikket må løftes for å fange oppmerksomheten. Støy vil medvirke til dette, støysonekartet indikerer støyverdier mellom 40-45 db(A) langs deler av traseen.

Samlet vurdering: Tiltaket vil medføre **middels** negativt omfang i forhold til ferdselsminnet.

6.6.5 Andre viktige kulturminner og kulturmiljø

Krigsminner

Avstanden fra nærmeste turbin til Rutledal kystfort er 3,4 km, til Nesje kystbatteri 7,6 km og Risenese kystfort 8,2 km. Synlighetskartet viser at Rutledal kystfort vil være mye skjermet, og at kun noen få turbiner (1-5) vil være synlige i deler av området. Kystfortet henvender seg mot Sognefjorden og vekk fra planområdet, vindkraftverket vil derfor ikke påvirke forståelsen av fortets funksjon, og ha lite å si for opplevelsen av kulturminnet. De aller fleste turbinene vil være synlige fra Nesje kystbatteri, men kystlinjens og batteriets orientering her er vestvendt, delvis vekk fra planområdet. Vindkraftverket vil ikke være synlig fra Risenese kystfort.

Samlet vurdering: tiltaket vil medføre **ubetydelig** negativt omfang for Rutledal kystfort og Nesje kystbatteri, **intet** negativt omfang for Risenese kystbatteri.

Eivindvik (variert kulturmiljø)

Synlighetskartet illustrerer at ingen vindturbiner vil være synlige fra Eivindvik. Tiltaket vil derfor ikke ha noen influens for kulturmiljøet her, som omfatter både steinkorsene, listeført kirke, SEFRAK-registrert prestegård og registrert kulturlandskap.

Samlet vurdering: **Intet** negativt omfang.

Tusenårsstedet Flolid

Svadbergfjellet ligger mellom og skjermer, slik at ingen turbiner vil være synlige fra Flolid. Først ute på Guløya og på fjorden vil det være noen få synlige turbiner.

Samlet vurdering: **Intet** negativt omfang.

Molde (gårdsmiljø)

Også Molde vil være skjermet mot innsyn til vindkraftverket. Synlighetskartet viser riktignok 1-5 synlige turbiner i et lite område, men de skogdekte åsene og fjellene ovenfor antas å skjerme helt.

Vurdering: **Intet** negativt omfang.

Nyhammaren (variert kulturmiljø)

Alle eller de fleste vindturbinene vil være synlige fra toppen av Vetten, som inngikk i det gamle varslingssystemet fra middelalder. Avstanden fra Vetten til nærmeste turbin er 11 km. Landskapet i stor målestokk har avgjørende betydning for forståelsen av varslingssystemet, der den visuelle kontakten mellom Vetten og de andre varslingspunktene mange kilometer unna utgjør en samlet kontekst. Et vindkraftverk i denne landskapskonteksten vil endre den historiske lesbarheten i dette varslingssystemet.

Øvrige deler av kulturmiljø i Nyhammaren vil være skjermet mot innsyn på grunn av det mellomliggende fjellplatået med Brosviksåta.

Samlet vurdering: Tiltaket er vurdert å medføre **lite-middels** negativt omfang i forhold til Vetens historiske lesbarhet.

Skjerjehamn (gammelt handelssted)

Synlighetskartet viser at mellom 6-15 turbiner vil være synlige fra området. Bygningsmiljøet rundt det gamle handelsstedet ligger imidlertid rundt en lun vik, og store trær rundt hovedbygningen har også en betydelig skjermende effekt. Avstanden er stor, 15,1 km til nærmeste turbin. Et moderat antall synlige turbiner på denne avstanden vil ha svært liten innvirkning på opplevelsen av området som en lukket kontekst. Innvirkningen på sammenhengen mellom kulturmiljø og omgivelsene vil være helt marginal.

Samlet vurdering: Tiltaket vil ha **ubetydelig** negativt omfang.

Kvernsteinsparken i Hyllestad

Synlighetskartet viser at vindkraftverket ikke vil være synlig fra Kvernsteinsparken.

Vurdering: **Intet** negativt omfang.

6.7 Oppsummering av omfang og konsekvens

Tiltakets negative omfang for noen av de viktigste kulturminner og kulturmiljø i influensområdet er sammenstilt og vurdert i tabell 6.2.

Tabell 6.2. Negativt omfang for kulturminner og kulturmiljø ved utbygging av Dalsbotnfjellet vindkraftverk.

Kulturminne/ kulturmiljø	Verdi	Omfang (negativt)	Konsekvens (negativ)
Stølsområder i og rundt planområdet, inkludert stier og varde	Middels	Stort	Middels - stor
SEFRAK og gårdsmiljø i nærområdene	Middels	Lite	Liten
Mulig kirkeruin, Kirkøy*	Uviss	Lite	Ingen/uviss
Den Trondhjemske Postvei	Middels - stor	Middels	Middels
Automatisk fredete kulturminner > 4 km fra planområdet	Varierende (liten til stor)	Ubetydelig	Ubetydelig
Fredete bygninger	Stor	Intet	Ingen
Listeførte kirker	Middels og stor	Ubetydelig	Ubetydelig
Rutledal kystfort	Middels	Ubetydelig	Ubetydelig
Nesje kystbatteri	Middels	Ubetydelig	Ubetydelig
Riseneset kystfort	Middels	Intet	Ingen
Eivindvik (varierte kulturmiljø)	Stor	Intet	Ingen
Tusenårsstedet Flolid	Stor	Intet	Ingen
Molde (gårdsmiljø)	Stor	Intet	Ingen
Nyhammaren (kulturmiljø)	Middels	Lite – middels	Liten
Skjerjehamn (gammel handelssted)	Stor	Ubetydelig	Ubetydelig
Kvernsteinsparken i Hyllestad	Stor	Intet	Ingen

*Vurderingene er basert på at dette ikke er et påvist kulturminne.

6.8 Samlet vurdering

Kulturminnenes lokale betydning

Den lokale oppfatningen av tiltakets virkninger i forhold til egne kulturminner vil kunne avvike fra eksterne, faglige vurderinger og forvaltningens vurderinger. Høringsuttalelser og muntlige meddelelser vitner om et lokalt engasjement der kulturminner har vesentlig identitetsskapende betydning. I dette perspektiv kan tiltaket medføre stor negativ konsekvens i forhold til kulturminnenes *opplevde* verdi. I denne sammenheng er det likevel faglige vurderinger som må legges til grunn.

Regional og nasjonal sammenheng

Det er flere kulturminner og kulturmiljø av regional og nasjonal verdi i visuelt influensområde, men svært få av disse vil bli visuelt påvirket. Den Trondhjemske Postvei er unntaket. I sum vil Dalsbotnfjellet vindkraftverk ha små konsekvenser i forhold til regionalt og nasjonalt viktige vernehensyn.

Konklusjon

Tiltaket ser ikke ut til å berøre noen kjente, registrerte kulturminner og kulturmiljø direkte. På dette grunnlag har tiltaket **ingen** direkte virkninger og konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø. Det tas imidlertid forbehold om at denne vurderingen kan endres etter gjennomførte § 9-undersøkelser.

Tiltaket vil medføre **middels – stor** negativ konsekvens i forhold til flere kjente stølsområder i og rundt planområdet som følge av støy, visuelle virkninger og nærføring.

Vindkraftverket vil samlet medføre **lite** negativt omfang for kulturminner og kulturmiljø i øvrig influensområde, med tilsvarende **liten** negativ konsekvens.

7 NETTILKNYTNING

7.1 Hovedalternativet – Alternativ 1

Konsekvensvurderingen for hovedalternativet er hentet fra konsesjonssøknaden for Brosviksåta vindkraftverk (Rambøll 2011).

7.1.1 Status og verdi

Brosviksåta-Gulafjorden

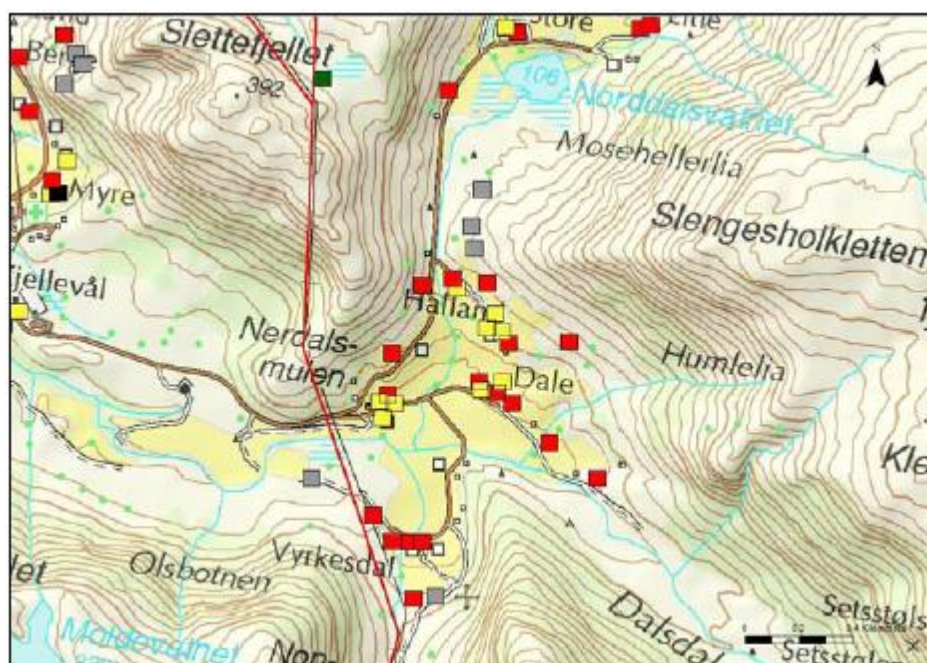
Det er ingen registrerte automatisk fredete kulturminner eller SEFRAK-registrerte bygninger i influensområdet langs denne deltraseen. Under befaringen ble det påvist et gardfar som krysser under den planlagte nettraseen i retning øst-vest fra Instebotnen til Grøet, litt nord for Svabergfjellet. Gardfare er etter alt å dømme fra nyere tid, og er vurdert til **liten/lokal** verdi.

Det er registrert et lokalt viktig kulturlandskapsområde på Svaberg, aller lengst sør ved Gulafjorden. Nyere tids kulturminner som steingarder m.m. inngår i kulturlandskapet. Området er noe preget av gjengroing.

Deler av nettraseen vil teoretisk kunne være synlig fra deler av Eivindvik. Fra Flolid, som ligger nærmere, vil linjen være synlig. Begge kulturmiljøene har stor verdi (se kap. 5).

Gulafjorden-Frøyset

Det er ingen registrerte automatisk fredete kulturminner i influensområdet langs denne deltraseen. Det er registrert til sammen 33 SEFRAK-objekter i grendeområdet som utgjøres av Nerdal, Vyrkesdal og Slengeshol (se kart, figur 7.1). Seks av registreringene er ruiner, øvrige er stående bygninger. Blant de stående bygningene er mange av bygningstypene knyttet til det tradisjonelle gårdsmiljøet representert, med bolighus, stabbur, løe og andre typer driftsbygninger. De fleste av de 33 SEFRAK-registreringene har tørrmurt grunnmur, men det er også noen eksempler på mer forseggjorte veggkonstruksjoner av stein i enkelte av driftsbygningene. Et av disse er lokalisert tett ved den planlagte traseen på Slettefjellet (figur 7.2). Denne bygningen har fått tak av bølgeblikk i nyere tid. Den er ikke SEFRAK-registrert.

Figur 7.1. Kart over SEFRAC-registreringene i Nerdal, Vyrkesdal og Slengesol.

Figurforklaring: Røde firkanter: meldepliktig ved riving/ombygging. Gule firkanter: annen SEFRAC bygning. Grå firkanter: ruin eller fjernet bygning. Grønn firkant: Ikke registrert bygning på Slettefjellet. Rød linje: planlagt nettrasé, denne følger eksisterende 22 kV-linje og videre rett nord ved uregistrert bygning (grønn firkant).

Figur .7.2. Ikke SEFRAC-registrert bygning på Slettefjellet

SEFRAC-registreringene på Nerdal, Vyrkesdal og Slengeshol ligger i tilknytning til et registrert og regionalt viktig kulturlandskapsområde, med mange og store beitemarker, urterike enger og hagemark avgrenset av lange rekker av steingarder. Det er også mange bakkemurer, rydningsrøyser og tufter i området (fig. 7.3). Hele grendeområdet er rikt på kulturhistoriske elementer. Mye av den tradisjonelle byggestilen er tatt vare på. Det er også betydelig biologisk mangfold blant kulturplantene som forekommer i beitemark og enger. Mangfold, variasjon og den betydelige kulturlandskapskonteksten tilsier at kulturminner og kulturmiljø her samlet vurderes å ha **stor** verdi.

Figur 7.3. Kulturmark og beitemark med bakkemurer og steingarder på Nerdal. Det er fire SEFRAK-registreringer innenfor bildet, deriblant en driftsbygning med veggkonstruksjon av tørmurt stein. Den planlagte traseen følger eksisterende 22 kV-linje gjennom skogsområdet like bakenfor bygningene.

På Tangedal, lengre sør, mot transformatorstasjonen på Frøyset, er det 8 SEFRAK-registrerte bygninger samt to ruiner. Også her ligger bygningene i en delvis bevart kulturlandskapskontekst, men mangfold og variasjon er mindre enn på Nerdal og Vyrkesdal.

7.1.2 Omfang og konsekvens

Dalsbotnfjellet-Brosviksåta

Hovedalternativet for nettilknytning i spenn over dalføret til trafostasjonen sør for Brosviksåta vil krysse Den Trondhjemske Postvei og øke inngrepsgraden i området.

Vurdering: Tiltaket vurderes å medføre **middels-stort** negativt omfang og konsekvens i forhold til ferdselsminnet.

Brosviksåta-Gulafjorden

Nettraseen vil ikke være synlig fra det nasjonalt viktige kulturmiljøet i Eivindvik, og avstanden er svært stor, ca. 4 km. **Intet** omfang og **ingen** konsekvens.

Fjordspennet over Gulafjorden vil kunne være synlig fra deler av Flolid og tusenårsstedet, men avstanden er forholdsvis stor, mellom 1,8 – 2,4 km. Lokal topografi og vegetasjon vil også skjerme delvis, stedvis også helt. Omfang og konsekvens er derfor vurdert å være **liten** negativ.

Gulafjorden- Frøyset

De 33 SEFRAK-registreringene på Nerdal, Vyrkesdal og Slengesol befinner seg fra ca. 25 meter til rundt en kilometer fra den planlagte traseen. 12 av registreringene ligger nærmere enn 250 meter. Traseen vil passere svært nær steinbygningen ved Slettefjellet, muligens innenfor rydebeltet. Ellers krysser nettraseen minst en ruin nede på flatene samt en steingard lengre sør i Vyrkesdalsdalen.

Linjen vil ellers ha negativ innvirkning i forhold til kulturminnenes historiske sammenheng med omgivelsene og estetiske kulturlandskapsverdier. Linjen vil ha silhuettvirkninger der den krysser dalføret, og rydebeltet innover Vyrkesdalsdalen vil også være synlig fra store deler av kulturlandskapsområdet. Nettraseen vil kunne virke dominerende i landskapsbildet. Den vil også medføre økte sumvirkninger, da området allerede er noe preget av mange lokale smålinjer. Omfang og konsekvens er samlet vurdert å være **middels** negativ.

Også på Tangedal vil traseen medføre negative visuelle virkninger. Avstanden er ca. 450 meter, og traseen vil oppfattes å delvis ligge i en annen kontekst, på den andre siden og noe høyere i dalføret. Omfang og konsekvens er vurdert å være **liten** negativ.

Transformator og koblingsanlegg

Det knytter seg ikke særlige problemstillinger til området for transformator og koblingsanlegg på Frøyset i forhold til kulturminner og kulturmiljø. Nærmeste registrerte kulturminne befinner seg på Tangedal, 1,3-1,5 km mot nordvest. Topografi og vegetasjon vil antakelig skjerme her. Potensialet for kulturminner i dette området er også vurdert som lite.

7.1.3 Samlet konsekvensvurdering

Med unntak av et gardfar som strekker seg fra Instebotn til Grøet nord for Gulafjorden samt en eldre steinsatt bygning på Slettefjellet, en ruin og en steingard i Vyrkesdalsfjøret sør for Gulafjorden, er det ingen kjente eller registrerte kulturminner i selve nettraseen.

Det er generelt et begrenset antall kulturminner også i det øvrige influensområdet. Tiltakets største konsekvenser vil være i forhold til kulturmiljø og kulturlandskap på Nerdal, Vyrkesdal og Slengesol sør for Gulafjorden. Her er det til sammen 33 SEFRAK-registreringer og flere andre kulturminner i tilknytning til et regionalt viktig kulturlandskap. Nettraseen vil her medføre nærføringsvirkninger som er vurdert til å ha middels negativ omfang og konsekvens.

For alle øvrige kulturminner og kulturmiljø vil nettraseen medføre enten ubetydelig eller liten negativ konsekvens.

Eventuelle § 9-undersøkelser kan endre konfliktsituasjonen, men det er ikke forventet at disse vil medføre vesentlige konflikter som vil være avgjørende for prosjektets gjennomførbarhet.

7.2 Alternativ 2a og 2 b

Alternativ 2a

Dalsbotnfjellet- felles trasé med eksisterende 22 kV-linje

Det er ingen kjente automatisk fredete kulturminner langs denne strekningen.

Alternativet vil medføre nærføring i forhold til SEFRAK-registreringene på Dyregrov og på Klubben ved Leversundet. Det østlige alternativet vil medføre nærføring av noen SEFRAK-ruiner og nyere tids utmarksminner ved Kjellbju. Dette vurderes å gi **liten-middels** negativ konsekvens for kulturmiljø her.

For resten av traseen vil omfang og konsekvens være slik som beskrevet for strekning Gulafjorden-Frøysset i hovedalternativet, dvs. **middels negativt**.

Alternativ 2b

Alternativet berører ingen kjente automatisk fredete kulturminner, men vil i medføre nærføring av noen SEFRAK-ruiner og nyere tids utmarksminner ved Kjellbju. Dette vurderes å gi **liten-middels** negativ konsekvens for kulturmiljø her.

Begge alternativene vil kreve § 9-undersøkelser.

7.3 Potensial for funn av ikke registrerte kulturminner

Store deler av traseen går i til dels svært kupert terreng, gjennom skog og over karrige fjellpartier. Potensialet for ikke registrerte automatisk fredete kulturminner langs de aktuelle traseene i øvrige områder vurderes samlet som lavt. Det vil primært være kulturminner knyttet til utnyttelse av utmarksressurser som eventuelt befinner seg i disse områdene.

Ved lange traseer og flere alternativer kan fullstendig ferdigstilling av § 9-undersøkelser være svært kostbart og kreve store ressurser. På grunn av det lave konfliktpotensialet vurderes det som tilstrekkelig at undersøkelsesplikten kan gjennomføres etter konsesjonsbehandling.

8 FORSLAG TIL AVBØTENDE TILTAK

Det er først og fremst lokaliseringen som avgjør hvor store miljøkonflikter et vindkraftverk vil medføre. De negative virkningene i forhold til kulturminner og kulturmiljø kan generelt reduseres noe ved tilpasning av vindkraftverkets omfang og utforming. Et annet oppstillingsmønster av turbiner og endring av veitrase synes å være eneste betydningsfulle måten å redusere det eventuelle konfliktnivået på, når planområdet først er valgt. Ved omfattende reduksjon av antallet turbiner kan direkte konflikt unngås, og de indirekte virkningene reduseres helt eller delvis. Mulighetene for å redusere et vindkraftverks negative influens ved andre former for avbøtende tiltak enn dette synes å være begrenset.

De planlagte tiltak ikke ser ut til å berøre registrerte automatisk fredete kulturminner direkte. Gjennomføring av nødvendige § 9-undersøkelser vil kunne endre konfliktbildet. Det anbefales derfor at disse gjennomføres så tidlig som mulig i planprosessen.

På grunn av det lave konfliktnivået i forhold til kulturminner er det derfor ikke foreslått andre konkrete avbøtende tiltak.

9 REFERANSER

Andreassen, E. 2011. Dalsbotnfjellet vindpark – Vurdering av støy til omgivelsene. Sinus AS. Rapport nr.: 625100-0-R01

Birk Nielsen. 2007. Store vindmøller i det åbne land – en vurdering af de landskabelige konsekvenser. Utarbeidet av Birk Nielsen – Landskabsarkitekter, for Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen. Danmark. <http://www.skovognatur.dk/Udgivelser/2007/Storevindmoller.htm>

Helle, T. 1991. Kulturlandskap i Sogn og Fjordane. Bruk og vern. Rapport nr. 17. Samarbeidsgruppa i Sogn og Fjordane. Sogn og Fjordane distriktshøgskule, Sogndal.

Miljøverndepartementet. 2005. Retningslinjer for behandling av støy i arealplanlegging. http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/lover_regler/retningslinjer/2005/T-1442-Stoy-i-arealplanlegging.html?id=278741

Statens vegvesen. 2002. *Vegvalg. Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner*. Statens vegvesen, Norsk vegmuseum og Vegdirektoratet.

Norges geologiske undersøkelse (NGU), løsmassekart: <http://www.ngu.no/kart/>

Rambøll. 2011. Konsekvensutredning – Nettilknytning Ulvegveina og Brosviksåta vindparker.

Riksantikvaren. 2003. Kulturminne og kulturmiljø i konsekvensutgreiingar.

Riksantikvaren. 2005. Kulturminneinteresser og vindkraftutbygging. Riksantikvarens foreløpige oversikt over områder med meget stor konflikt knyttet til etablering av landbaserte vindkraftanlegg for kyststrekningen fra Finnmark til Vest-Agder.

Selfors, A. og Sannem, S. 1998. Vindkraft - en generell innføring. Rapport 19, Norges vassdrags- og energiverk.

Skjerping, N. 2006. KU Setenesfjellet vindpark. Gulen kommune, Sogn og Fjordane. Tema: Kulturminner/Kulturmiljø. NIKU Rapport Arealplan 02/06.

Statens vegvesen. 2006. Håndbok 140. Metodikk for ikke prissatte konsekvenser. Oslo.

Kilder på internett:

Fylkesatlas i Sogn og Fjordane:

http://www.sffarkiv.no/sffbasar/default.asp?p=result&db=dbatlas_leks&spraak_id=1&ptype=single&art_id=593

http://www.sffarkiv.no/sffbasar/default.asp?p=result&db=dbatlas_leks&spraak_id=1&ptype=single&art_id=615

Gulen: <http://www.scandion.no/sognogfjordane/gulen/lokalhistorie/1.html>

Kulturnett.no – om stølstuftene i Friksdalen:

http://norvegiana2.delving.org/portal/object/sffKL/E829FECAC63A3F545DE5C07B6135818AD95CB633.html?query=europeana_uri:%22sffKL%2FE829FECAC63A3F545DE5C07B6135818AD95CB633%22&start=3&startPage=1&pagelId=brd

Lokalhistoriewiki.no: http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Steinkorsene_i_Eivindvik

Nordgulfjorden.com – Lokalhistorie: <http://www.nordgulfjorden.com/34181830>

Wikipedia: <http://no.wikipedia.org/wiki/Gulen#Historie>

Kart og databaser på internett:

Askeladden – Riksantikvarens nettbaserte kulturminnedatabase: www.riksantikvaren.no/

Direktoratet for naturforvaltning, Naturbase med temaet kulturlandskap:

http://dnweb12.dirnat.no/nbinnsyn/NB3_viewer.asp

Muntlige kilder:

Petra Hjartholm, lokalkjent

10 VEDLEGG I: DEFINISJONER

Automatisk fredet kulturminne

Kulturminner er viktige landskapselementer og kilde til informasjon og opplevelse. Kulturminneloven (LOV 1978 nr. 50 Lov om kulturminner) definerer kulturminner som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Kulturminner eldre enn reformasjonen (1537), spesifisert i kulturminneloven (kml.) § 4, er automatisk fredet, jf. § 3. Slike kulturminner kalles *automatisk fredete kulturminner*, eventuelt *forminner*.

Bronsealder

Perioden i forhistorisk tid som ligger mellom steinbrukende tid og introduksjonen av jernet. Dateres til ca. 1800 – 500 f. Kr. Husdyrhold, jordbruk og fast gårdsbosetning var godt etablert. Introduksjonen av bronse markerte en revolusjon i den materielle kulturen og redskapsproduksjonen, men var et dyrt og eksklusivt metall sannsynligvis forbeholdt fåtallet.

Folkevandringstid

Perioden mellom ca. 400 – 570 e. Kr. Perioden har fått navn etter historisk kjente folkevandringer på kontinentet og i England, der de førte til dyptgripende samfunnsendringer.

Kulturminne

Alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Kulturmiljø

Områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Løsfunn

Funn av oldsaker uten nærmere opplysninger om funnforholdene, som oftest enkeltgjenstander. Løsfunn er vanligvis funnet av ikke-fagfolk. Typiske løsfunn er redskaper av flint funnet på dyrket mark.

Nyere tids kulturminne

Etterreformatorisk tid (etter 1537) kalles generelt for nyere tid, og kulturminner fra denne perioden for *nyere tids kulturminner*. Slike kulturminner er, med unntak av hus fra perioden 1537-1650, ikke automatisk fredet og har ikke et formelt vern, men kan fredes ved vedtak. Vedtaksfredninger gjelder vanligvis spesielt bevaringsverdige hus oppført etter 1650. Regulering til *spesialområde bevaring* etter plan- og bygningsloven er en langt vanligere måte å sikre verneverdige kulturminner fra nyere tid på. Sefrak er en landsomfattende registrering av faste kulturminner – SEFRAK – startet i 1974-75. Registeret omfatter i hovedsak bygninger og ruiner (med unntak av kirker) oppført før 1900.

Oldsak

Det tradisjonelle begrepet for menneskeskapte gjenstander fra oldtiden. Brukes til tider også om tilsvarende funn fra middelalder. I juridisk terminologi dekkes begge av uttrykket løse kulturminner. Artefakt er et annet ord for slike gjenstander som ikke innebærer noen aldersbegrensning.

Steinalder

Samlebetegnelse på den lengste perioden i forhistorisk tid. I norsk og skandinavisk sammenheng er perioden delt inn i eldre steinalder (mesolitikum) i tiden ca. 9500 – 4000 f. Kr. og yngre steinalder (neolitikum) i tiden ca. 4000 – 1800 f. Kr. Defineres først og fremst ved at ulike typer bergarter, bl.a. flint, er et av de viktigste redskapsmaterialene. Eldre steinalder omfatter rene jeger- og sankersamfunn, mens yngre steinalder karakteriseres av introduksjonen av og et gryende jordbruk/husdyrhold. Det er også en del forskjeller i materiell kultur mellom de to periodene.

Verdi

En vurdering av hvor verdifullt et område, lokalitet eller kulturmiljø er.

Visuelt influensområde

Det området der tiltaket er forventet å være nevneverdig tilstede i landskapsbildet, og dermed endrer/påvirker landskapsopplevelsen.

Vikingtid

Den siste av de forhistoriske periodene, overgangstid mellom forhistorisk tid og middelalder. Tradisjonelt dateres vikingtid til perioden mellom ca. år 800 til "noe etter 1000". Angrepet på klosteret Lindisfarne i 793 har blitt satt som den historiske innledningen til perioden, og slaget ved Stamford Bridge i 1066 ofte som avslutningen. Arkeologisk er vikingtid definert ved en rekke nye gjenstandsformer og stilarter.

11 VEDLEGG II: OLDSAKSFUNN PÅ DE NÆRMESTE GÅRDENE

Fra Per Fetts serie "Førhistoriske minne på Vestlandet":

AUSTGULEN, gnr. 31-32 (øvre nedre).

Langhaug låg i Raunåkeren, ein bakke mot sjøen 100 m O for vegen 50 m S for elva. 20 X 6-8 m N-S, bygd av jord og stein. "Kringlerøysa" på terrasse V for vegen. Den gamle naustvegen gjekk her, og her var to små åkrar. Røysa låg i søre hyrne, 75 m frå sjøen. Ho var om lag 15 m i tvr., og over mannshøg. Der var berre kampestein. I vestre del låg grav 1: B 4758 a-c og 8-10 m frå grav 2: B 4758 d-f. Frå denne røysa kjem og B 5734. B 4758 a-c - Yja. mannsgrav frå fk. nr. 1 grav 1. Sverd, øks, spjut. Tilv. i Ab. 1891. B 4758 d-f - Yja. dobbelgrav frå fk. nr. 1 grav 2. Øks, spjut, ovale spennar. Tilv. i Ab. 1891. B 4758 g - Kvartsittbryne f. nedanfor husa på gnr. 32, bnr. 1, Ingvald Myren. Tilv. i Ab. 1891. B 5734 - Yja. øks frå fk. nr. 1. Tilv. i B. M. Årbok 1903. B 6379 - Jarnøks med tange f. i åker midt nede i bakken under husa på gnr. 32, bnr. 2, Johannes Austgulen. Nr. 2 på funnkartet. Tilv. i B. M. Årbok 1910.

BREIVIK, gnr. 139.

Ingen funn.

BÅLEN, gnr. 138.

B 11237 - Flintdolk, flintskive. U. B. Årbok 1959.

DYREGROV, gnr. 38.

Ingen funn.

HANTVEIT, gnr. 29.

1. Langhaug låg på Nausthaugen høgst halvhundre m V for naustet på flata mellom sjøen og sjoarvegen. Drygt 10 m N-S, 5 m brei. Her låg B 6510. 2. Langhaug låg tett V for 1, 10 m frå topp til topp. Var lengre enn 1, men like brei. Her fanst B 6616 og nokre år seinare B 10243. B 6510 - Yja. ubrend mannsgrav: Einegga sverd, spjut, øks, oval spenne o.a., frå fk. nr. 1/1. Bilete: Grieg 1922 fig. 13-14. Tilv. i B. M. Årbok 1912 og Oldt. II. B 6616, B 10243 - Yja. ubrend mannsgrav. Einegga sverd, pil, øks, skjold, celt, hamar, sigd, ringnål, bronsebeslag, skiferbryne, frå fk. nr. 1/2. Bilete i tilv. 1950 fig. 6. Tilv. i B. M. Årbok 1913 eller Oldt. III, og U. B. Årbok 1950.

HAUGE, gnr. 30.

Ingen funn.

HAVELAND, gnr. 27.

Hellekiste låg tett S for lœa. Der var kol og ein rundvoren stein (med runer?). No øydelagd. Noko frå fann dei trepålær. NB. 1. Dahl nemner haugar og røysar. NB. 2. Dahl seier og at der skal vere f. "Ting af Værdi, hvorom dog ingen veed at give ringeste Oplysning".

HJARTHOLM, gnr. 136-37 (indre, ytre).

B 8224 - Trinnøks f. mellom steinane i stranda, 10 m utanfor kaia, på gnr. 136 bnr. 4, Oskar Hjartholm. Her er bratt svaberg og urd over, og øksa må ha ramlå nedfor i seinare tid. Nr. 1 på funnkartet. Tilv. i B. M. Årbok 1932. B 10435 - Tjukknakka, rettegga steinøks f. i 1854 i tufta etter ei røykstove. = DHS 2671. Tilv. i U. B. Årbok 1952.

KJELDBJU, gnr. 35.

Ingen funn.

KLØVTVEIT, gnr. 33.

B 6812 - Tjukknakka rettøks av stein f. på Plasset, 5 m S for vegen, 15 m O for merkesgarden mot Oppdal. Bnr. 1 Reinh. Kløvtveit. Nr. 1 på funnkartet. Tilv. i Oldt. VII, 1918.

KROSSVOLL, gnr. 36.

Ingen funn.

NESE, gnr. 28.

Ingen funn.

NORDGULEN, gnr. 25.

NB. Dahl (1824) nemner haugar og røysar.

RUTLEDAL, gnr. 5.

B 8986 - Kleberskål f. i løtufta på gnr. 5, bnr. 8, Nils H. Rutledal. Nr. 1 på funnkartet. Tilv. i B. M. Årbok 1938.

TVEITA, gnr. 26.

NB. Neumann (1824) nemner haugar og røysar.

UPPDAL, gnr. 34, 37 (øvre, nedre).

B 10245 - Flintdolk f. i innmark på bnr. 1, Mons I. Oppdal. Nr. 1 på funnkartet. Tilv. i U. B. Årbok 1950.

12 VEDLEGG III: VISUALISERINGER

- 12.1 Visualisering fra Dalsbotnfjellet
- 12.2 Visualisering fra Nordgulen
- 12.3 Visualisering fra Leversundet (husmannsplassen på Klubben)
- 12.4 Rutledal (mulig kirkeruin fra middelalder)

12.1 Visualisering fra Dalsbotnfjellet, med internveier

12.2 Visualisering fra Nordgulen

12.3 Visualisering fra busslomme ved Gulafjordvegen (inkl. nettilknytning etter alt. 2a)

